

ØKONOMISK FORUM

NR. 4 • 2007 • 61. årgang

- Hatlebakk:
GRAMEEN BANK
- Isachsen:
EURO FOR NORGE?
- Holden:
NOBELS MINNEPRIS
- Byrhagen med flere:
VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

- ANSVARLIG NUMMERREDAKTØR
Hans Jarle Kind · hans.kind@nhh.no
- REDAKTØRER
Egil Matsen · egil.matsen@svt.ntnu.no
Annegrete Bruvoll · annegrete.bruvoll@ssb.no

- ORGANISASJONSKONSULENT
Mona Skjold
mona.skjold@samfunnsokonomene.no

- UTGIVER
Samfunnsøkonomenes Forening
Leder: Trond Tørstad
Generalsekretær: Ragnar Ihle Bøhn

- ADRESSE
Samfunnsøkonomenes Forening
Skippergt. 33
Postboks 8872, Younstorget
0028 Oslo
Telefon: 22 31 79 90
Telefaks: 22 31 79 91
sekretariatet@samfunnsokonomene.no

www.samfunnsokonomene.no

Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 8380 08 72130

- UTGIVELSESPLAN
NR. 1: MEDIO FEBRUAR NR. 6: MEDIO SEPTEMBER
NR. 2: MEDIO MARS NR. 7: MEDIO OKTOBER
NR. 3: MEDIO APRIL NR. 8: PRIMO NOVEMBER
NR. 4: MEDIO MAI NR. 9: ULTIMO DESEMBER
NR. 5: MEDIO JUNI

- PRISER

Abonnement	kr.	980.-
Studentabonnement	kr.	250.-
Enkeltnr. inkl. porto	kr.	150.-

- ANNONSEPRISER

1/1 SIDE	kr.	6080.-
3/4 SIDE	kr.	5490.-
1/2 SIDE	kr.	4900.-
Byråprovisjon		10%

- ANNONSEFRIST
10 dager før utgivelsesdato

Design: www.deville.no

Trykk: Grafisk formidling as, Bergen

Innhold

NR. 4 • 2007 • 61. ÅRG.

- **LEDER**
Tvungen seerbetaling på bakkenettet
– en god mediepolitikk? **3**
- **DEBATT**
En nytteforventningsanalyse av
kriminalitet og straff
av Kjell Hausken **4**
- **AKTUELL KOMMENTAR**
Euro for Norge?
av Arne Jon Isachsen **9**
- **ARTIKKEL**
Grameen Bank
av Magnus Hatlebakk **14**
- **Nobels minnepris i økonomi 2006**
– **Edmund S. Phelps**
av Steinar Holden **23**
- **Progresjon og frafall i videregående**
opplæring
av Karen N. Byrhagen, Torberg Falch og
Bjarne Strøm **31**

FORSIDEFOTO: SCANPIX

ØKONOMISK FORUM/ISSN 1502-6108

Tvungen seerbetaling på bakkenettet – en god mediepolitikk?

Til høsten begynner sendingene på det digitale bakkenettet, og mange hadde nok forventet at det ville bety tilgang på en rekke nye «gratiskanaler». Det vil ikke skje. Vi må fortsatt betale lisensavgift til NRK, og TV2 sies å bli fritt tilgjengelig kun ut år 2009. Alle andre kanaler vil vi måtte betale for. I utgangspunktet er dette uheldig, siden TV-signalene er et kollektivt gode. Det koster ingen ting å la en ekstra seer få se et fjernsynsprogram, og i en perfekt verden skulle derfor alle få fri tilgang.

Dessverre lever vi ikke i en perfekt verden, heller ikke når det gjelder medier. Noen av imperfeksjonene er politikerskapt, for eksempel eierskapet til og forvaltningen av kapasiteten i det digitale bakkenettet. Det naturlige hadde vært at staten hadde gått inn i denne rollen, men det sa Stortinget nei til. I stedet eier NRK, TV2 og Telenor selskapet NTV, som står for utbygging og drift av bakkenettet. De eier også RiksTV, som bestemmer hvilke kanaler som skal få plass i bakkenettet. Dette kan neppe sies å være en gunstig løsning, blant annet siden det betyr at de to dominerende fjernsynsselskapene i Norge kan avgjøre hvilke konkurrenter de vil slippe til. Riktignok er RiksTV pålagt et ikke-diskrimineringskrav som innebærer at tilgangsaktører skal behandles likt «forutsatt at det ikke finnes saklige og objektive kriterier for å behandle de som ønsker formidling ulikt». Listen over slike unntakskriterier er lang, og gir i realiteten RiksTV stort spillerom.

Den siste tiden har noen konsekvenser av denne organiseringen ført til heftig mediedebatt. Foranledningen er at Modern Times Group (MTG) ønsker å opprette en ny reklamefinansiert kanal som skal ligge gratis i nettet. RiksTV sa nei til denne anmodningen, med den begrunnelse at det ville ødelegge forretningsmodellen deres. Forretningsmodellen er interessant; den innebærer i følge Dagens Næringsliv 22. mars at RiksTV beholder en viss andel av pengene som kreves inn fra seerne fra den enkelte kanal. RiksTV innkrever altså en form for skatt for bruken av bakkenettet. Dermed vil det være i RiksTVs interesse at seerbetalingen samlet sett blir høyest mulig. Det er ikke vanskelig å se for seg at dette medfører at RiksTV i praksis oppnår en koordinatorrolle som svekker priskonkurransen mellom TV-selskapene. Det ville i mindre grad vært tilfelle dersom TV-selskapene i stedet betalte en ren tilslutningsavgift til bakkenettet. Forretningsmodellen er imidlertid godkjent av myndighetene, som kanskje ikke hadde så mange andre valg dersom de skulle få bygget ut bakkenettet – det var kun alliansen NRK, Telenor og TV2 som var villige til å ta den finansielle risikoen.

MTG klaget RiksTVs avgjørelse inn for Post- og teletilsynet (PT), og fikk medhold av denne instansen. I følge Post- og teletilsynet innebærer det et brudd på ikke-diskrimineringskravet å nekte MTG å sende en «gratiskanal» så lenge TV2 ikke tar seg

betalt. Samferdselsdepartementet omgjorde imidlertid PTs avgjørelse. Selv om det ikke sies direkte, henger nok omgjørelsen delvis sammen med at TV2 – i motsetning til MTGs planlagte kanal - har forpliktet seg til å overholde allmennkringkastingskravene. De må tilby programmer på samisk, de må ha en nærmere spesifisert programbredde, og de må følge strengere reklameregler enn kanaler som sendes fra utlandet. Dette kan nok fremstilles som «saklige og objektive» kriterier for ulik behandling. Det kan nok også ha spilt en viss rolle for Samferdselsdepartementets beslutning at NRK, TV2 og Telenor truet med at de ville skrinlegge hele bakkenettprosjektet hvis PTs vedtak hadde blitt stående. Uansett årsak, er det klart at det i de nærmeste årene kun er NRK og TV2 som vil være «gratiskanaler».

Det er ikke opplagt at dette er en dårlig løsning. Kritikerne av Samferdselsdepartementets avgjørelse synes implisitt å ha antatt at innholdstilbudet ikke påvirkes av om vi har gratiskanaler eller betalingsfjernsyn. Det er en urealistisk antagelse. Profittmaksimerende annonsefinansierte kanaler vil typisk sikte seg inn mot massemarkedet for å reise inntekter. Derfor vil de ha en tendens til å ha relativt likt programinnhold. TV2 har vært en suksess, som en ny annonsefinansiert kanal vil kunne kopiere de kommersielt interessante aspektene av – men uten å måtte overholde kostbare allmennkringkasterforpliktelser som trekker få seere. En ny betalingskanal vil imidlertid måtte tilby noe som ikke allerede er tilgjengelig hos eksisterende gratiskanaler; den må tilby noe nytt, noe som publikum er villig til å betale for. Det er denne typen mekanismer som gjør at den økonomiske faglitteraturen er ganske samstemt i at betalings-TV bidrar til å gi større mediemangfold enn annonsefinansierte kanaler.

Kåre Valebrokk har sagt at TV2 fra år 2010 vil bli betalingskanal. Vi er ikke så sikre på at det blir det endelige valget. Spesielt ikke dersom nye, fremtidige tilbydere av kapasitet på bakkenettet velger en tilsvarende forretningsmodell som RiksTV. Ved å forplikte seg til å følge allmennkringkastingskravene også etter 2010, vil TV2 kunne få lovmessig krav på å bli formidlet over bakkenettet, kabel-TV og satellitt. Hvis dette medfører at TV2 fortsetter å være den eneste kommersielle «gratiskanalen», og derfor den eneste private kanalen som rent faktisk når nær 100 % av befolkningen, vil gevinsten kunne være betydelig. Ikke minst ligger det en stor gevinst ovenfor annonsørene i å være den eneste virkelig riksdekkende kommersielle kanalen. Denne verdien kan fort vise seg å være så stor at den mer enn oppveier kostnadene ved å oppfylle allmennkringkastingskravene og tapet av inntekter fra direkte seerbetaling. Det vil være et kulturpolitisk utfall som Trond Giske kan være bekjent av. Samtidig vil det sikre at NRK får sterkere konkurranse enn de ellers ville hatt. Det vil også være et gode.

En nytteforventningsanalyse av kriminalitet og straff*

Kriminell atferd bør analyseres ut fra motiv om forventet fordel veid opp mot forventet kostnad i form av straff. I Norge har kriminaliteten økt med en faktor 9 fra 1956-2002 mens fengsling har økt med faktor 1,3. Utviklingen har vært tilsvarende i mange andre land, med to unntak. England og Wales initierte et fengselsbyggingsprogram og 32% økt fengsling fra 1992-1997 som ga 20% redusert kriminalitet. USA initierte økt fengsling med en faktor 4 fra 1975-2005 som ga 26% redusert kriminalitet. Norge har fremdeles 1/8 så mange drap per innbygger som USA, men Norge lider økonomisk grunnet kriminalitet, spesielt vinningskriminalitet, og bør ta inn over seg den empirisk demonstrerte kobling mellom kriminalitet og straff.

KJELL HAUSKEN

Professor ved Universitetet i Stavanger

Kriminalitetsutviklingen i Norge etter andre verdenskrig er bekymringsfull. Utviklingen har vært lite analysert av økonomer, men mye analysert av statsvitere, sosiologer, og kriminologer som gjerne har en annen innfallsvinkel. Analysene har gjerne ikke tatt for seg utvikling over større tidsrom. Dette er et minus for debatten av en rekke grunner. For det første utgjorde anmeldt vinningskriminalitet 68% av all anmeldt kriminalitet i 2006 (187296 av 277016, www.ssb.no). For det andre har all kriminalitet store økonomiske konsekvenser. For det tredje er økonomers verktøykasse velegnet til å analysere handlinger som involverer fordeler og kostnader. En kriminell handling, som alle

andre handlinger, kan anses utført for å oppnå økonomisk eller annen gevinst. Kostnaden for forbryteren følger hvis den kriminelle blir fengslet. Ettersom en viss sannsynlighet for fengsling foreligger, er det passende å kalkulere forventet nytte som forventet fordel minus forventet kostnad. Den kriminelle vil utføre handlingen hvis forventet fordel overstiger forventet kostnad, ellers ikke. Den kriminelle har begrenset rasjonalitet (Simon 1955) og foretar ikke nødvendigvis noen objektiv kalkulasjon. For å kunne foreta en nytteforventningsanalyse er det tilstrekkelig at mer eller mindre bevisst overveielse av fordeler og kostnader er en dypt internalisert verdi som har innarbeidet seg over

tid. Hver aktør vil innenfor gitte samfunnsmessige betingelser og handlingsrammer agere med ulik grad av bevissthet og i forhold til ulike verdier og normer. Nytteforventningen styrer i stor grad handlingene. Man trenger ikke være god til å gjøre nyttevurderinger for å foreta dem, og man foretar dem ofte uten å være klar over det. La oss først se på empirien, deretter påpeke den impliserte sammenheng mellom kriminalitet og straff.

Tabell 1 viser antall kriminelle handlinger registrert av politiet per 1000 innbyggere per år. Tabell 2 viser antall dager i fengsel per 1000 innbyggere per år. Empirien er generert av Hausken og

* Takk til redaktør Hans Jarle Kind og Ragnar Kristoffersen for nyttige kommentarer, og Ragnar Kristoffersen og Richard Woodward for noen av empiribidragene.

Tabell 1 Antall anmeldte kriminelle handlinger per 1000 innbyggere per år.

	England og Wales	USA	Norge
1956	11,38		7,85
1960	17,42	18,87	10,81
1965	25,98	24,49	12,89
1970	32,21	39,85	16,78
1975	42,83	52,99	24,57
1980	54,59	59,50	29,72
1985	72,58	52,07	39,51
1990	89,86	58,20	55,4
1991	104,03	58,98	52,2
1992	109,43	56,60	54,7
1993	107,77	54,84	53,5
1994	102,12	53,74	54,3
1995	98,80	52,76	61,6
1996	97,19	50,87	62,1
1997	87,39	49,30	64,8
1998	97,85	46,19	66,5
1999	101,11	42,67	65,7
2000	98,14	41,24	68,4
2001	104,40	41,61	66,6
2002	114,72	41,19	70,6
2003	114,59	40,67	66,7
2004	106,84	39,83	62,9
2005	104,75	38,99	59,8
2006		38,01	59,7

Moxnes (2005), innhentet fra de statistiske sentralbyråene i England og Wales (Home Office, H.M. Prison Service), USA (FBI, US Bureau of Justice Statistics), og Norge (Statistisk Sentralbyrå).

For kriminalitetstallene i Tabell 1 fokuserer dette innlegget på utviklingen av det totale kriminalitetsbildet innen hvert av de tre landene over tid. Et slikt fokus har vært lite fremme i debatten. La oss først se på Norge. Antall anmeldte kriminelle handlinger (forbrytelser) per 1000 innbyggere øker eksponert fra 7,85 i 1956 til 70,6 i 2002, med noe utflating etter 1997. Dette gir økning med faktor 9 over disse 46 årene. I samme tidsperiode har antall dager i fengsel per 1000 innbyggere økt forsiktig fra 171,11 i 1956 til 229,9 i 2002, som gir økning med faktor 1,3. Fengsling holder på ingen måte følge med kriminalitetsøkningen. En ny kort trend fra 2002 til 2005 viser 15% kri-

minalitetsreduksjon og 8.6% fengslingsokning. Norske fengsler har 3212 plasser (2005) og soningskø (2517 dommer i kø for soning per 31. mars 2005). I 1999 var gjennomsnittlig tid fra en kriminell handling ble rapportert

Tony Blair satte i gang et iherdig fengselsbyggingsprogram uten historisk side-stykke, kombinert med at domstolene utstedet lengre straffer. Konsekvensene ble kraftig kriminalitets-reduksjon på 20%.

til politiet til personen begynte å bli prosessert i rettssystemet 195 dager, deretter 174 dager til vedkommende

mottar en dom, deretter 65 dager til saken blir overført fengselsvesenet, deretter 60 dager til vedkommende starter soning, totalt 494 dager.

For England og Wales er utviklingen mer kompleks. Antall anmeldte handlinger øker kraftig fra 11,38 i 1956 til 109,43 i 1992, dvs med en faktor 10 over disse 36 årene. Deretter finner en reduksjon ned til 87,39 i 1997, dvs en reduksjon med 20% på disse 5 årene. Endelig finner en ny kraftig økning ned til 114,72 i 2002, dvs med 31% over disse 5 årene. Hvorledes forklares denne utviklingen? Spesielt den kraftige reduksjonen midt på 1990 tallet som ikke fant sted i Norge krever en forklaring. Svaret er særdeles interessant fra et forventet nytte perspektiv. Fengslings-tallene øker moderat fra 170,01 i 1956 til 328,77 i 1992, dvs med en faktor 1,9 over disse 36 årene. Deretter øker fengslingstallene kraftig til 432,90 i 1997, dvs en økning på 32% på disse 5 årene. Endelig finner en økning ned til 492,84 i 2002, dvs med 14% over disse 5 årene. En ny kort trend fra 2002 til 2005 viser 9% kriminalitetsreduksjon og 6% fengslingsøkning.

Hva skjedde fra 1992 til 1997 i England og Wales? Jo, Tony Blair satte i gang et iherdig fengselsbyggingsprogram uten historisk side-stykke, kombinert med at domstolene utstedet lengre straffer. Konsekvensene ble kraftig kriminalitetsreduksjon på 20%. Ingen andre av de europeiske landene Hausken og Moxnes (2005) har innsamlet empiri for etter andre verdenskrig, dvs Norge, Sverige, Tyskland, Frankrike, har erfart noe lignende. Fra 1997 til 2002 nærmet fengslene i England og Wales seg igjen full kapasitet. England og Wales innså den uheldige utviklingen 1997-2002 og initierte i 2003 en Criminal Justice Act med ny fengslingsfilosofi. Siste nytt fra Home Secretary John Reid 16. februar 2007 er å levere 2,500 nye fengselsplasser innen utgangen av 2007 og 10,000 nye plasser over de neste fem år. England og Wales presenterer en særdeles sterk empirisk basert kobling

mellom fengsling og straff, som igjen gir støtte til en forventet nytte tilnærming basert på økonomisk tenkning som forklaringsmodell.

Som vårt tredje og siste eksempel betrakter vi USA som også har en interessant utvikling, forskjellig fra Norge, og like interessant som for England og Wales. Antall anmeldte kriminelle handlinger øker fra 18,87 i 1960 til 52,76 i 1975 (<http://www.infoplease.com/ipa/A0778268.html>), dvs med en faktor 2,8 over disse 15 årene. Denne økningen er sterkere enn økningen med faktorene 2,5 og 2,3 for henholdsvis England og Wales, og Norge, fra 1960 til 1975. Etter 1975 har antall kriminelle handlinger i USA flatet ut og avtatt til 41,19 i 2002 og 38,99 i 2005 (med estimat 38,01 for 2006). Reduksjonen fra 1975 til 2005 er 26%. Det særdeles interessante spørsmål nå er hvorledes fengslingstallene ser ut fra 1960 til 1975, og deretter fra 1975 til 2002. Med et økonomisk tankesett, og inspirert av tallene for England og Wales, og Norge, formoder man antageligvis riktig. La oss se på de kvantitative sammenhengene. Fengslingstallene avtar faktisk fra 696,37 i 1960 til 677,17 i 1975, som er en reduksjon på 3%. Deretter har nærmest en eksplosjon funnet sted. Fengslingstallene øker til 2577,20 i 2002 og 2700,56 i 2005 (Her telles prison og jail, mens probation og parole ekskluderes; <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/glance/tables/corr2tab.htm>). Økningen fra 1975 til 2005 er med en faktor 4 over disse 30 årene. Intet annet land har gjort noe så drastisk over en så lang tidsperiode. Hypotetisk, hvis England og Wales hadde fortsatt sin fengslingsøkning for perioden 1992-1997 frem til 2007, dvs tre ganger så lenge, så ville en fengslingsøkning med en faktor 4 funnet sted over disse 15 årene.

Perioden 1980-1992 i England og Wales og perioden 1965-1975 i USA ga mer enn dobling av kriminaliteten, kombinert med nærmest uendret fengsling (4% økning for England og Wales

og 1% økning for USA). En slik foranledning for disse to land kan betraktes som en betydelig forklaringsfaktor for

... humanistiske tendenser i Europa etter andre verdenskrig har fått sterkt rotfeste i et rikt sosialdemokratisk land som Norge, hvilket kan gi motstand mot straff, og i stedet gi fokus på andre reaksjonsformer, f.eks. rehabilitering.

beslutningen om økt fengsling etter 1992 i England og Wales, og etter 1975 i USA. Denne politikken viste seg vellykket for England og Wales i 5 år, og enda mer vellykket for USA frem til i

dag. Et naturlig spørsmål er hvorfor Norge eller andre europeiske land ikke har gjort noe lignende. En mulig forklaring for Norge er at fengslene har vært systematisk fulle over en årrekke. Men, det reiser spørsmål f.eks. om Norge mangler politisk vilje til å bygge fengsler. Temaet har vitterlig vært debattert i en årrekke. La oss igjen se om empirien kan gi et svar. Fra 1965-1975 økte kriminaliteten i Norge med en faktor 1,9, som er litt under en dobling, og således mindre enn USAs økning. Fra 1980-1992 økte kriminaliteten i Norge med en faktor 1,8, som er lavere enn for England og Wales. En mulig forklaring er at kriminalitetsøkningen i Norge har befunnet seg akkurat på toleransegrensen slik at drastiske tiltak, som i England og Wales og USA, ikke har vært iverksatt. En annen mulig forklaring er at humanistiske tendenser i Europa etter andre verdenskrig har fått sterkt rotfeste i et rikt sosialdemokratisk land som Norge, hvilket kan gi mot-

Tabell 2 Antall dager i fengsel per 1000 innbyggere per år:

	England og Wales	USA	Norge
1956	170,01	672,10	171,11
1960	216,11	696,37	158,02
1965	232,93	668,32	179,31
1970	291,37	650,70	159,28
1975	293,80	677,17	174,24
1980	317,23	803,66	160,37
1985	338,37	1133,98	184,92
1990	328,61	1680,71	205,13
1991	329,51	1764,56	218,84
1992	328,77	1853,63	211,55
1993	319,06	1938,66	224,99
1994	348,47	2070,34	225,34
1995	363,54	2202,18	219,08
1996	392,67	2265,21	217,33
1997	432,90	2376,66	210,72
1998	461,13	2453,97	203,75
1999	455,66	2533,96	206,26
2000	452,84	2506,15	207,66
2001	462,74	2510,95	224,6
2002	492,84	2577,20	229,9
2003	509,24	2608,85	237,7
2004	512,40	2654,98	246,4
2005	520,74	2700,56	249,7
2006	524,32		259,6

stand mot straff, og i stedet gi fokus på andre reaksjonsformer, f.eks. rehabilitering.

Mathiesen (2006) hevder at fengsel rehabiliterer ikke, virker ikke allmennpreventivt, er ikke «inkapasiterende»,

Empirien taler imidlertid sitt klare språk: Når lovbrøytene tas ut av sirkulasjon, så går kriminaliteten ned.

er vanskelig å begrunne med rettferdighet, er irreversibelt, umettelig, inhumant, bryter med integritet, menneskelige rettigheter og normer for velferdsstaten, og hjelper ikke ofrene. Han hevder at alternativer finnes for å løse soningskø og overbefolkning av fengslelene, og at vår justisminister ved å foreslå «syv års moratorium på fengselsbygging» vil bli «internasjonalt berømt for å utvise mot og utradisjonell tenkning.» Mathiesen (2006) observerer at økonomiske modeller «tyder på visse sammenhenger» mellom kostnad og vinning, men hevder at «stoffbrukeren som står foran et brekk for å skaffe mer stoff tenker ikke kjølig og regnskapsmessig på forholdet mellom mulig kostnad i form av fengselsstraff og vinning i form av penger til stoff». Fordeler og kostnader arbeider seg etterhvert inn i et samfunns kultur og normer som påvirker neste generasjon. Den kriminelle kan handle kompatibelt med nytteforventningsanalyse uten å være bevisst at fordeler veies mot kostnader. Se Elster (1989), Hausken (1996ab), Taylor (1987) for diskusjon om en aktor er styrt av nytte eller normer. Det er fornuftig å lytte til Mathiesens argumenter. Utfordringene er store når det gjelder soningsforhold, rehabilitering, og de innsattes tilbud i fengselet. Empirien taler imidlertid sitt klare språk: Når lovbrøytene tas ut av sirkulasjon, så går kriminaliteten ned.

For tallene i Tabell 1 er sammenligning

på tvers av land problematisk grunnet ulik kategorisering, ulike rapporteringsrutiner, ulike indikatorer, etc.. For Norge (www.ssb.no) ekskluderer Tabell 1 forseelser. I 2006 var antall anmeldte kriminelle handlinger per 1000 innbyggere 86,3 bestående av 59,7 forbrytelser og 26,6 forseelser. Disse består av 1,6 økonomisk kriminalitet, 40,4 annen vinningskriminalitet, 5,5 voldskriminalitet, 0,8 seksualkriminalitet, 9,0 narkotikakriminalitet, 4,8 skadeverk, 0,6 miljøkriminalitet, 0,2 arbeidsmiljøkriminalitet, 14,0 trafikk-kriminalitet, 9,5 annen kriminalitet. Av voldskriminalitet utgjorde drap 0,007, som er 1/8 av drap per innbygger i USA. Drapsraten for Norge i 1997-1999 var under halvparten

For anmeldte narkotikalovbrudd ligger Norge i toppen i europeisk sammenheng, kun forbigått av Sveits og Andorra.

ten av gjennomsnittet for EU land. Kun Østerrike og Kypros hadde lavere rater. Mindre alvorlig voldskriminalitet i Norge ligger nærmere gjennomsnittet for europeiske land. Vinningslovbrudd ligger høyt i rike land. Norge har flere anmeldte tyverier, biltyverier, innbrudd og sykkeltuverier enn gjennomsnittet for europeiske land. For anmeldte narkotikalovbrudd ligger Norge i toppen i europeisk sammenheng, kun forbigått av Sveits og Andorra. Tilbøyeligheten til å anmelde er høy i Norge mht vinningsforbrytelser fordi politianmeldelse kreves for forsikringsutbetaling ved tyveri. Høy andel trafikk-kriminalitet i Norge skyldes mange fotobokser. Bjugn-saken resulterte i flere titalls justismord årene etterpå. Da Norge innførte elektronisk registrering av straffesaker tyder noen indikasjoner på at kriminaliteten kan ha økt noe. (Politiets STRASAK-register ble

innført gradvis fra ca.1983/84 i Oslo, for så å være landsdekkende i begynnelsen av 1990-tallet.) Høsten 1994 begynte Norge å registrere alle lovbrudd (paragrafovertredelser) hver for seg, og ikke som tidligere, dvs. ett per gjerningsperson uansett antall overtredelser.

England og Wales (www.homeoffice.gov.uk) har ekstensiv rapportering. Antall anmeldte kriminelle handlinger i 2005 (dvs financial year 1. april 2005 – 31. mars 2006) per 1000 innbyggere var 104,75 bestående av 23,00 voldskriminalitet, 76,95 skadeverkskriminalitet, 3,37 narkotikakriminalitet, og 1,43 annen kriminalitet. Av voldskriminalitet utgjorde drap (homicide) 0,014, som er 1/4 av drap per innbygger i USA. Disse tallene skiller ikke mellom forbrytelser og forseelser, men såkalte «summary offences» er ekskludert. For USA (www.fbi.gov, <http://www.disastercenter.com/crime/uscrime.htm>) i 2005 var antall anmeldte kriminelle handlinger per 1000 innbyggere 39,826 bestående av 4,692 voldskriminalitet (violent crime) og 34,298 skadeverkskriminalitet (property crime). Voldskriminalitet består av 0,056 drap (murder and non-negligent manslaughter), 0,317 voldtekt (forcible rape), 1,407 ran (robbery), 2,911 grov legemsbeskadigelse (aggravated assault), mens skadeverkskriminalitet består av 7,267 innbrudd (burglary), 22,863 tyveri (larceny-theft), og 4,167 tyveri av motorkjøretøy (motor vehicle theft).

Norge er rangert av FN som verdens beste land å leve i (Human Development Index, 2006). Norske innbyggere nyter godt av høy velstand, demokrati, yringsfrihet, og håp for fremtiden. Men, norske innbyggere lider økonomisk og på andre måter under ekstrem kriminalitetsøkning. Den norske kriminalitetsstrategien bør ta inn over seg den empirisk demonstrerte kobling mellom kriminalitet og straff i England og Wales 1992-1997 og USA 1975-2005, hvilket kan forventes å bidra til kriminalitetsreduksjon.

REFERANSER:

Elster, J. (1989): *The Cement of Society*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hausken, K. (1996a): «Ethics and Efficiency in Organizations», *International Journal of Social Economics* 23, 9, 15-40.

Hausken, K. (1996b): «Self-Interest and Sympathy in Economic Behavior», *International Journal of Social Economics* 23, 7, 4-24.

Hausken, K. og Moxnes, J.F. (2005): «The Dynamics of Crime and Punishment», *International Journal of Modern Physics C*, 16, 11, 1701-1732.

Mathiesen, T. (2006): «Ti grunner til ikke å bygge nye fengsler,» www.kriminalpolitikk.uio.no, 12.06.06.

Simon, H. A. (1955), «A Behavioral Model of Rational Choice», *Quarterly Journal of Economics* 69, 99-118.

Taylor, M. (1987): *The Possibility of Cooperation*. Cambridge University Press: Cambridge.

**Er du medlem av Samfunnsøkonomenes Forening,
vil vi gjerne ha din e-post adresse.**

Send på e-post til:

nina.risasen@samfunnsokonomene.no

ARNE JON ISACHSEN
Professor ved Handelshøyskolen BI

Euro for Norge?

Konsekvenser av å innføre Euro i Norge heter en fersk analyse fra ECON, laget på oppdrag av Høyres stortingsgruppe. Her hevdes det at med euro vil inntektsnivået i Norge trolig bli høyere. Imidlertid ser man bort fra hvordan det pengepolitiske regime vi i dag har virker disiplinerende inn på finanspolitikken og på aktørene i arbeidsmarkedet. Gitt at man også i fortsettelsen lykkes med å holde prisen på euro målt i kroner på et passende nivå, er det liten grunn til å skifte ut kronen med euro.

Et velfungerende monetært system bedrer økonomiens virkemåte. Som olje som smører tannhjulene. Men penger er ikke tannhjul. Penger bidrar ikke i seg selv til verdiskapningen. «Penger er et slør», som det heter i klassisk pengeteori. Eller som John Maynard Keynes så elegant uttrykker det:

«It is not easy, it seems, for men to apprehend that their money is a mere intermediary, without significance in itself, which flows from one hand to another, is received and is dispensed, and disappears when its work is done from the sum of a nation's wealth».

God pengepolitikk er ikke desto mindre særdeles viktig. Hvorfor det? Penger skaper jo ikke verdier? Nei, men dårlig pengepolitikk kan øde verdier. I stor stil.

Siste gang man gjorde forandringer i norsk pengepolitikk var i mars 2001. Da fikk Norges Bank endret sitt operative mål fra stabilisering av valutakursen til stabilisering av prisstigningstakten. I mellomtiden har euroen gjort sitt inntog i form av sedler og mynt. Frister erfaringene med felles mynt i Europa? Er euro noe for oss å tenke på?

ARBEIDSMARKEDET HAR LÆRT SEG Å LEVE MED INFLASJONSSTYRING

I de nylig avsluttede lønnsforhandlingene fikk den nylig tilsatte LO-sjefen Roar Flåthen brynt seg. Hans viktigste oppgave var å selge til sine medlemmer ønskeligheten av lave nominelle tillegg. Hvor lett er det når vi daglig leser om

- Udugelige sjefer som får svære fallskjermer? For ganske enkelt å slutte.
- Dugelige sjefer som får bonuser ingen før hadde fantasi til å tenke seg?
- Jyplinger av noen aksjemeglere, temmelig ferske ut fra BI eller NHH, som tjener ti ganger'n av hva vår statsminister gjør?

Hvorfor skal hardt arbeidende arbeidere – medlemmer av LO – godta bare noen puslete prosent i lønnsøkning når andre grupper skuffer kronene hemningsløst inn?

Dersom lønnsøkningene kommer utover et nivå på vel fire prosent, slår Norges Bank til: Renten settes opp og kronen styrkes. Bedriftene i konkurranseutsatt sektor får tre-ganger'n: Økte lønnsutgifter, økte renteutgifter og sterkere

valuta. Konkursen følger. Arbeidsløsheten stiger. Det har vi vært med på før. Erfaringene med renteøkningen vår sentralbank gjennomførte i juli 2002 er ikke gått i glemmeboken.

I en periode der andre sentralbanker satte renten ned, som svar på den usikkerhet og uro som gjorde seg gjeldende etter terrorangrepet i New York den 11. september året før, fant Norges Bank det opportunt i juli 2002 – på grunn av et lønnsoppgjør Banken i forkant hadde gitt sine synspunkter på, og som da resultatet forelå, etter Bankens mening ikke var forenlig med prisstigningsmålet – å sette renten opp, fra 6,50 % til 7,00 %. Valutakursen ble ytterligere styrket, fra en pris på 7,40 kroner for euro sommeren 2002 til 7,30 kroner inn i 2003. I Årstalen i februar 2003 dro sentralbanksjefen til; økt bruk av oljepenger innenlands

«...kan bety opp mot 60 tusen ekstra årsverk i tjenesteytende sektorer. Så lenge det er knapphet på arbeidskraft, vil vi trolig få en tilsvarende nedgang i sysselsettingen i industrien».

En aktiv valutakurspolitikk – med sikte på å svekke kronen for derigjennom å bedre konkurransevnen – forble unevnt. Partene i arbeidslivet hadde seg selv å takke for det uføre norsk industri var kommet i.

Roar Flåthen kan sin historie. Dessuten vet han at lave nominelle tillegg er forenlig med en betydelig økning i kjøpekraften. Hva som teller er differansen mellom lønnsveksten og prisveksten. Og utsiktene her er de beste; også LOs medlemmer kan se frem til en solid vekst i kjøpekraften – om enn ikke i klasse med enkelte andre sterkt forfordelte grupper.

..... OG DET HAR POLITIKERNE OGSÅ

Samtidig med en omlegning til inflasjonsstyring for pengepolitikken i mars 2001 – der Norges Bank fikk «instrumentuavhengighet», dvs. anledning til å bestemme renten uten godkjenning av de politiske myndighetene – fikk vi handlingsregelen for finanspolitikken. Den sier at staten kan bruke forventet realavkastning av Oljefondet. Eller fire prosent av verdien av fondet ved inngangen av året.

Med en friere stilling for sentralbanken reiser spørsmålet seg om en passende koordinering av pengepolitikken med finanspolitikken. Begge politikkområdene virker inn på den samlede etterspørselen i økonomien.

«Et godt samspill (mellom penge- og finanspolitikken)», sier sentralbanksjef Svein Gjedrem i foredrag i Tromsø i september 2002, «bygger på at de organene som treffer beslutningene, er seg bevisst hvordan egne beslutninger påvirker de beslutningene de andre vil ta». Men hvordan få dette til i praksis? «De finanspolitiske myndigheter kan internalisere det pengepolitiske reaksjonsmønsteret», hevder Gjedrem, og fortsetter slik: «Handlingsmønsteret til sentralbanken må da være kjent, slik at de finanspolitiske myndighetene kan ta hensyn til det.»¹

La oss ta den siste setningen en gang til. «*Handlingsmønsteret til sentralbanken må da være kjent, slik at de finanspolitiske myndighetene kan ta hensyn til det*».

Dette er sterk kost. Men trolig sunn kost. Sentralbanken har fått sitt mandat fra statsmyndighetene. Men må likevel gjøre det klart for de samme myndighetene hva Banken vil gjøre under ulike finanspolitiske scenarier. Enkelt sagt – om myndighetene blir for ivrige i sin bruk av penger, godt utover hva handlingsregelen tilsier, vil Norges Bank ikke ha annet valg enn å heve renten. Kapital strømmer inn. Krona presses opp. Og elendigheten skyller inn over land og folk.

NORSK ØKONOMI MED EURO

Hvordan ville vårens lønnsforhandlinger ha gått om Norge allerede hadde tatt euroen i bruk? En kontrafaktuell analyse må til. Jeg tror Roar Flåthen måtte ha vært en utrolig god selger om han skulle dradd i land et så beskjedent lønnsoppgjør som det vi fikk. Hvorfor det?

Med kroner ut og euro inn finner en nedrustning sted. «Rentevåpenet» er ikke lenger tilgjengelig. En lønnsvekst på 6–7 prosent vil verken merkes på høyere rente eller sterkere valuta. Og næringslivet tåler vel en slik lønnsvekst denne ene gangen? Mon tro om ikke Flåthen & Co. ender opp med å snakke for døde ører?

La et nytt år med for sterk lønnsvekst følge – drar du den, så drar du den øg. Og kanskje enda et år. Men så kommer

¹ Neste avsnitt lyder slik: «Partene i arbeidslivet kan tilsvarende ta hensyn til en eventuell pengepolitisk reaksjon når lønningene fastsettes».

den sure kløe. En sakte uthuling av konkurranseevnen. Nedleggelser og oppsigelser.

Noe tilsvarende vil kunne utspille seg på det finanspolitiske området. Økte offentlige utgifter – ikke bare til sikring av tunneler på E18, men også til veier generelt, helse, skole og omsorg – blir vanskeligere å stå imot. Her er ingen rente som heves. Og ingen valuta som styrkes.

Snarere enn en kjapp forverring av konkurranseevnen gjennom mekanismene redegjort for over – økte offentlige utgifter og høyere lønn, som fører til økt rente og sterkere krone – skjer forverringen av industriens konkurransevilkår over tid. Utålmodige fagforeningsfolk og populistiske politikere, som elsker å harselere over handlingsregelen, får økt gjennomslag.

Men virkningene er de samme; industri legges ned og ledigheten stiger.² Og Norge ender opp med en næringsstruktur vi på sikt er lite tjent med.

LÆRING ER STIKKORDET

Høsten 1998 kom den norske kronen under sterkt press. Sentralbanksjef Kjell Storvik var imidlertid ikke villig til å heve styringsrenten ut over 8 prosent. Svekkelsen av kronen kunne forsvares ut fra retningslinjene som den gang gjaldt, gitt at man tok sikte å bringe valutaen tilbake til «utgangsleiet», dvs. til en pris på euro på rundt 8,30 kroner.

Da Svein Gjedrem overtok 1. januar 1999, ble målet om inflasjon på linje med Eurolandenes tillagt stadig større vekt. I januar 2001 uttalte vår sentralbanksjef følgende:

«Dersom prisveksten i Norge blir høyere enn det ESB sikter mot, må det være tillit til at virkemidlene i pengepolitikken innrettes med sikte på å bringe prisveksten ned mot det som det nominelle ankeret tilsier..... Tillit til lav og stabil inflasjon bidrar til større stabilitet enn ellers i kronekursen».

De facto, kunne man si, drev Norges Bank inflasjonsstyring et par måneder – eller et par år – før man gjorde det de jure. Norges Bank var således godt forberedt da den formelle omlegningen til inflasjonsstyring kom den 27. mars 2001.

Inflasjonsstyring er imidlertid ingen enkel sak. Stadig skjer det nye ting – både på forskningsfronten og i den praktiske gjennomføringen av en pengepolitikk basert på inflasjonsstyring. Norges Bank, synes jeg det er riktig å si, har vært meget dyktige, ikke bare i opplæring av andre – som partene i arbeidsmarkedet og finanspolitikere på Stortinget – men også i å utvikle egen kunnskap og å lære av andre.

Hva som forundrer meg mest er stabilitet av den norske kronens verdi mot euro. I korte perioder har det vært en viss volatilitet. Men i lange perioder har kursen ligget temmelig flatt. Høye oljepriser, økende overskudd på statsfinansene så vel som i utenriksøkonomien, lav pristigning, moderate lønnstillegg og solide overskudd i næringslivet er forhold som skulle borge for en styrking av NOK. I den rapporten ECON har utarbeidet for Høyre hadde jeg ventet å finne en nærmere analyse av dette spørsmålet.³ Er det slik at de estimeringene man har gjort i sentralbanken av ligninger eller modeller for kronekursen er stabile over tid? Eller er det slik min intuisjon tilsier at det er; modeller som holder for én periode, ikke holder for den neste?

FORVENTNINGER OG KOMMUNIKASJON

Pengepolitikk har i all hovedsak med forventninger å gjøre. Forventninger, i sin tur, har med kommunikasjon å gjøre. Stabiliteten av den norske kronens internasjonale verdi tror jeg har mye med god kommunikasjon fra Norges Bank til markedet å gjøre.

Hva er god kommunikasjon? Det er gode resonnementer eller historier. Som tidvis skaper forventninger om senere beslutninger. Der disse forventningene blir innfridd.

Utover våren 2003 gikk det trådt med den ønskede svekkelsen av NOK. For å få fortgang her uttalte sentralbanksjefen – temmelig overraskende – i et foredrag, som ble lagt ut på nettet samtidig, følgende:

«Veksten i Norge er nå trolig ganske svak, og med uendret rente er det utsikter til at inflasjonen ville holde seg under inflasjonsmålet i tiden framover. Perioden med lettelser i pengepolitikken vil derfor vare ved. Hovedstyret i Norges Bank vil også nøye vurdere å ta større skritt i rentesettingen».

² Økt arbeidsledighet vil i seg selv øke presset for en ytterligere ekspansjon i de offentlige budsjettene. Behovene for mer offentlige tjenester er der. Og pengene har vi.

³ Rapport 2007-013, «Konsekvenser av å innføre Euro i Norge», Utarbeidet for Høyres stortingsgruppe, ECON.

Uttrykket *ta større skritt i rentesettingen* virket som forventet. Både krona og rentekurven skiftet markant nedover. Og Norges Bank levert. Styringsrenten som var på 5 % i juni, ble satt ned til 4 % i juli og til 3 % i august.

Poenget i vår sammenheng er den kapital av tillit og troverdighet som Norges Bank derved bygger opp. Man analyserer og konkluderer. Man informerer. Man leverer.

En grunn til at kommunikasjon nå er viktigere enn tidligere, er at rommet for hvor en valutakurs kan befinne seg, er blitt kraftig utvidet. Det har igjen sammenheng med større og dypere kapitalmarkeder, som gjør at hva vi tidligere opplevde som store underskudd – det være seg i utenriksøkonomien eller i statsfinansene – nå lettere lar seg finansiere. Lettere finansiering gjør at *tilpasningsproblemet* skyves ut i tid.

Vi ser dette fenomenet særdeles tydelig i dagens Amerika. Til tross for at tungvektene som Maurice Obstfeldt & Kenneth Rogoff, Fred Bergsten og Nicholas Lardy alle har gitt noe henimot skråsikre spådommer om at et markant dollarfall er like rundt hjørnet, har vi enda ikke rundet hjørnet. Dollaren har kruset pent rundt 1,20—1,38 mot euro de siste tre årene. Til tross for underskudd i statsfinansene på 2—3 % av BNP og i utenriksøkonomien på mer enn det dobbelte.

FORDEL EURO

Avsnittet «Norsk økonomi med euro» konkluderte ganske klart med at euro neppe er noe for oss. Under dagens penge- og valutapolitiske regime blir opportunistisk atferd i finanspolitikken så vel som for generøse lønnsstillegg temmelig umiddelbart møtt med renteheving og styrking av kronen. Det har aktørene – LO og NHO, og folkene i Stortingets finanskomité – tatt innover seg. Uønsket kortsiktighet får ikke gjennomslag der beslutningene fattes. En viktig forutsetning for at pengepolitikk basert på inflasjonsstyring har fungert så godt, er Norges Banks suksess med en stabilisering av valutakursen. Om vi legger til grunn at suksessen her vil fortsette, står dagens pengepolitiske regime sterkt. «If it ain't broke, don't fix it», som amerikanerne sier.

Hvilke fordeler bør vi likevel trekke frem ved en balansert analyse av en overgang fra kroner til? Tydeligere prissignaler, sterkere konkurranse, billigere betalingsformidling og dypere kapitalmarkeder. Det siste gjør det enklere med

fusjoner og oppkjøp, dvs. letter omstruktureringen i næringslivet.

Er det andre betingelse eller forhold man i ECON-rapporten kunne trukket frem hva gjelder spørsmålet om euro kan passe for Norge? Ja. Om Storbritannia, Sverige og Danmark skulle gå inn EUs monetære union, ville euro som gangbar mynt hos oss bli mer aktuelt. Både fordi en betydelig større andel av vår utenriksøkonomi ville være i euro. Og fordi konjunktorene for Euroland trolig ville bli noe mer sammenfallende med våre egne. Hvilket skulle borge for at den felles renten satt i Frankfurt ville passe oss rimelig godt, det meste av tiden.

Et alternativ ECON-rapporten ikke tar opp er Norges eventuelle tilslutning til ERM II, hvilket betyr et fastkursystem slik Danmark har det. Med den stabilitetslinjen Norge har ført de siste 12—15 årene, og med de enorme valutareservene vi har bygget opp, er dette et alternativ å vurdere. Fordelene sammenlignet med innføring av euro er klare: Vi beholder seignioragen, dvs. monopolfordelen av å utestede sedler og mynt. Og vi beholder opsjonen – om noe helt uforutsett skulle hende – til å endre valutakurs. Kostnaden er at renten i Oslo, som i København, i så fall settes i Frankfurt. Rent politisk vil jeg tro at deltakelse i ERM II er lettere å få til, om vi så ville, uten å være med i EU.

VIL EUROEN OVERLEVE?

Et slikt spørsmål ville man bare blåst av tidligere. Men ikke nå. Italia klarte å presse seg med i Den økonomiske og monetære unionen. Etter Stabilitets- og vekstpakten skulle det hatt som konsekvens en påholdende finanspolitikk. Men det tilhørende rentefallet gjorde det lettere å føre en ekspansiv sådan. Når i tillegg lønnsøkningene i Italia har ligget godt over andre Eurolands og produktivtetsveksten klart under, reiser spørsmålet seg om Italia egner seg for euro. Nå – mer enn på lenge – ville en egen italiensk valuta gjort seg, hvis internasjonale verdi man kunne skrevet ned.

Mer alvorlig, synes jeg, er det som skjer i den franske valgkampen. Begge de to ledende kandidatene, Ségolène Royal og Nicholas Sarkozy, har gått hardt ut mot ESB. Både for at renten er for lav og for at euroen er for sterk. I utgangspunktet virker dette temmelig urimelig og temmelig håpløst. Har ikke Frankrike selv vært med på å bringe denne nyskapningen til verden? Var det ikke Mitterands krav til

Kohl den gang da Berlinmuren falt og Vest-Tyskland ønsket å ta opp i seg Øst-Tyskland, at en forankring av det mektige Tyskland i vesteuropisk økonomi, kultur og tradisjon ville bli forsterket om man gav slipp på juvelen – den tyske mark – og lot andre land være med å bestemme pengepolitikk for EU gjennom innføring av felles mynt?

Hva klager franskmennene nå på?

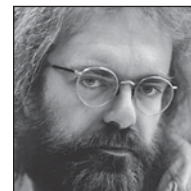
Trolig på det forhold at felles mynt, i kombinasjon med globalisering vidt definert, begrenser handlingsrommet for

den innenlandske politikken. De beslutningene man selv kan ta, som svekkelse av et uvanlig sterkt stillingsvern som ville stimulere til nyansettelser – med en arbeidsløshet på rundt ni prosent er det, mildt sagt, viktig å få flere i jobb – og senere pensjonsalder, har liten appell til den jevne franskmann.

Om folk stemmer på politikere som ikke kan leverer, da blir jobben som politiker mindre festlig. Og selve legitimiteten til det politiske systemet settes på prøve.

ABONNEMENT

ABONNEMENT LØPER TIL OPPSIGELSE FORELIGGER

MAGNUS HATLEBAKK
Seniorforskar ved Chr. Michelsens Institutt

Grameen Bank*

Grameen Bank har hatt stor suksess med å nå dei fattigaste med små lån, og vart i fjor premiært med Nobels Fredspris. Denne artikkelen drøftar graden av suksess, med vekt på metodeproblem som følgjer av seleksjon av landsbyar og låntakarar. Artikkelen drøftar også motivasjonen for Grameen Bank, med vekt på imperfeksjonar i den lokale kredittmarknaden. Hovudkonklusjonen er at Grameen Bank har lukkast med å gje lån til kredittrasjonerte kvinner, som igjen har styrka deira posisjon i hushalda. Dette har ført til betra inntekt for dei fattige, og betra helse og utdanning for borna.

1 INNLEIING

Grameen Bank fekk i haust uventa publisitet takka vere den norske nobelkomiteen. Det er ikkje første gongen Grameen Bank sin innsats for dei fattige er løfta fram. Det finst no knapt ein bistandsorganisasjon som ikkje har eit mikrokredittprogram i porteføljen. Det siste er eit paradoks, sidan eit hovudargument for mikrokreditt er nettopp at programma står på eigne bein finansielt, og ein skulle derfor vente at dei kan klare seg utan bistand. Det er likevel lett å forstå at bistandsorganisasjonar ønskjer å hengje seg på suksessen. Ei følgje av dette er at mikrokredittprogramma kombinerer bistand og lån, som i neste runde gjer det meir komplisert å definere suksesskriteria til programma. For økonomar er det vanskeleg å forstå kvifor ein ønskjer å subsidiere eit tiltak som gjev gode resultat utan finansielle tilskot.

Det er vidare grunn til å spørje om mikrokreditt er så suksessfull som ein kan få inntrykk av. Det er grunn til å tru at manglande forståing for at ein treng eit estimat for det kontrafaktiske er eit større problem for nærings tiltak enn for meir tradisjonelle bistandsprogram. Det finst dessverre utallige «evalueringsrapportar» av mikrokredittprogram som nettopp ikkje gjer forsøk på å identifisere det kontrafaktiske. Ein typiske framgangsmåte er å telje kor mange av låntakarane som driv forretningsverksemd, gjerne utan å ha informasjon om tilsvarande verksemd før programmet starta, og utan å gjere forsøk på å identifisere ei kontrollgruppe som ikkje har hatt tilgang på mikrokreditt.

Mikrokredittprogram er dels motivert av imperfeksjonar i den underliggjande lokale kredittmarknaden. Fattigfolk på landsbygda har avgrensa tilgang på formell kreditt, og

* Artikkelen er basert på plenumsforedrag om Nobels Fredspris på Forskarmøtet i Tromsø, 4. januar 2007.

må derfor betale høge renter i den uformelle kreditt marknaden. Me skal sjå at Grameen Bank til ein viss grad kan motverke desse problema.

Avsnitt 2 gjev ein introduksjon til Grameen Bank. Deretter diskuterer me, i avsnitt 3, dei underliggjande kredittmarknadene i fattige rurale strøk, og drøftar i kva grad Grameen Bank kan motverke imperfeksjonar i desse marknadene. Me skal sjå at viss Grameen Bank har verknad i den lokale økonomien, så kan me utelukke nokre forklaringar på imperfeksjonar i dei uformelle kredittmarknadene. Avsnitt 4 presenterer potensielle effektar av Grameen Bank, inklusive ein gjennomgang av korleis pengane normalt vert brukt. Avsnitt 5 drøftar problemet med å identifisere det kontrafaktiske i evalueringar av mikrokreditt, og moglege løysingar. Avsnitt 6 presenterer empiriske funn frå dei relativt få vel gjennomførte empiriske analysane som finst. Avsnitt 7 konkluderer om effekten av Grameen Bank, og presenterer eit framlegg til eit supplerande kredittprogram.

2 KVA ER GRAMEEN BANK?

Grameen Bank har sin forløpar i dei europeiske kredittkooperativa som oppstod på 1800 talet, i Noreg i form av lokale sparebankforeiningane, sjå Askildsen (1995) for ei meir generell drøfting av kredittkooperativ. Det vart også etablert tidlege kredittkooperativ i Sør-Asia som ei følge av den Britiske koloniseringa, men den direkte forløparen til Grameen Bank er likevel dei statlege landbruksbankane som framleis har kontor på landsbygda og gir lån til småbønder. Desse bankane har vore langt frå sjølvberande, og har, som hovudregel, gitt lån med pant i jordeigedom. Men, dei har eksperimentert med ulike kredittprogram, og Grameen Bank var i starten ei forsøksordning under landbruksbanken i Bangladesh.

Når økonomiprofessor, og no fredsprisvinnar, Muhammad Yunus var styrar ved *Rural Economics* programmet ved Chittagong universitetet starta han ei forsøksordning med utlån til fattige kvinner utan pant i jord. Føremålet var å nå dei fattigaste, men likevel unngå at programmet gjekk med tap. Løysinga, som har vist seg å fungere, var å organisere kvinnene i grupper, der dei betaler lånet i avdrag kvar veke over eitt år. Kredittprogrammet vart gradvis bygt ut, frå dei første utlåna i 1976, til Grameen Bank vart formelt etablert i 1983, sjå Yunus (1998) for ei personlege framstilling av historia, eller Morduch (1999a) og

Armendáriz de Aghion og Morduch (2005) for meir akademiske framstillingar. Seinare har Grameen Bank vorte kopiert over heile verda, men med variasjon i design av programma, både når det gjeld seleksjon av låntakarar, ansvar for låna, tilbakebetalingsplan og rentenivå.

I dag har Grameen Bank i Bangladesh 7 millionar låntakarar, der 97% er kvinner. I 2006 gav dei nye lån på totalt 730 millionar USD, det vil seie i snitt rundt 100 dollar per lån. Det er eit problem med Grameen Bank at rekneskap og tilbakebetalingssystem er lite transparent. Det er problematisk å rekne ut eventuelle subsidiar til banken, og betalingsplanen for låna er ikkje lett tilgjengeleg. Nettsida til Grameen Bank seier at eit lån på 1000 Taka vert betalt attende med 1100 Taka i løpet av eitt år, som gjev ei flat rente på 10%. Viss dette skjer i faste avdrag, så kan det innebere 22 Taka x 50 veker, eller 20 Taka x 55 veker. I Nepal, som denne forfattaren kjenner, har begge systema vore implementert. Det er heller ikkje klårt om beløpet er det same kvar veke, som ved eit annuitetslån, eller om dei betalar meir i starten, som ved eit serielån. Men viss beløpet er fast, og me ikkje reknar renters-rente i løpet av året, og dessutan avrundar 50, eller 55 veker, til eitt år, så vil renta på årsbasis vere 20%.

Men, ei rente på 20% er ein teoretisk konstruksjon for fattige kvinner i Bangladesh. Det er ikkje sannsynleg at dei føretrekk å vente med betalinga til slutten av året, som jo ville gje ei rente på 10%. Viss dei skal få realisert rentedifferansen på 10%, så må dei ha tilgang til alternativ sparing som gjev avkastning i løpet av året. Dei færraste har det. Viss dei skal spare pengane til slutten av året, så er det derimot fare for at dei forsvinn, anten ved tjuveri, eller i form av konsum blant andre hushaldsmedlemmer, som dei i verste fall (spesielt ved alkoholkonsum) kan ha negativ nytte av. Den reelle renta ligg nok derfor nærare den flate renta på 10%, enn den teoretiske renta på 20%. Med ei prisstigning i Bangladesh på rundt 7%, og kommersielle utlånsrenter som varierer frå 12% til 15%, i bankane, til svært høge renter hjå lokale pengeutlånarar, så er Grameen Bank renta gunstig. Denne konklusjonen står i kontrast til påstandar frå enkelte politiske aktørar, inklusive ein del bistandsorganisasjonar.

Trass relativt dårleg statistikk i Grameen Bank, så tyder alt på at tilbakebetalingsgraden er høg. I starten vart dette tolka som eit resultat av gruppeansvar som erstatning for pant. Men, gruppeansvaret fungerte sjeldan i praksis. Viss

nokon ikkje kunne betale eit lån, så var straffa at dei vart ekskludert frå banken, og dermed kunne dei ikkje få nye, og større, lån. Trass at gruppeansvaret ikkje fungerte, så er det nok vesentleg at kvinnene er organisert i grupper, på 5, som møtest kvar veke med andre grupper, i eit senter, for å betale avdrag på låna. Truleg er gruppepresset, og -støtta, hovudforklaringa på kvifor kvinnene betaler. Nokon tek nok også opp uformelle lån hjå slekt og vener for å betale avdraga.

Grameen Bank tilbyr også andre finansielle produkt. Ein kan spare, i forkant, eller i tillegg til det ein betaler på låna. Dette inkluderer eit pensjonsfond. Dessutan treng ein ikkje betale lånet ved død, og familien får då i tillegg utbetalt ei dødsforsikring. Elles har det jo spesiell norsk interesse at Grameen Bank har engasjert seg i mobiltelefonmarknaden. Engasjementet har ei naturleg forklaring. Innkjøp av mobiltelefon, og utleige av taletid, er nettopp ein forretningside som er tilpassa lån frå Grameen Bank, kostnaden er i same storleik som låna, og utlån av ein telefon gjev jamn inntekt over året i tråd med tilbakebetalingsplanen til Grameen Bank. Grameen Bank såg nok også at mobiltelefonen kunne gje positive ringverknader i den lokale økonomien, spesielt når det gjeld informasjon om prisar i ulike lokale marknader.

3 KAN GRAMEEN BANK MOTVERKE SVIKT I RURALE KREDITTMARKNADER?

Trass at det no finst ein omfattande empirisk litteratur som analyserer hushaldsdata frå fattige land, så er det framleis relativt få studiar av eit av dei klassiske spørsmåla innan rural økonomi. Er det marknadssvikt, eller underliggjande kostnader som forklarar dei høge rentene ein observerer i uformelle kredittmarknadene i fattige rurale økonomiar? Basu (1997) drøftar problemstillinga i si lærebok i utviklingsøkonomi, der han heller mot marknadssvikt hypotesen, mens Ray (1998) heller mot den kostnadsbaserte hypotesen.

Det er i prinsippet tre alternative forklaringar på det høge rentenivået, der to forklaringar er kostnadsbaserte, og graden av suksess for Grameen Bank vil vere avhengig av kva av desse forklaringane som held. Den tradisjonelle forklaringa er at fattigfolk er risikable låntakarar. Forklaringa held berre viss ein observerer de-facto misleghald i likevekt. Misleghald bør då definerast i høve til den alternative avkastninga på kapitalen. Viss alternativavkastninga er

20%, som ikkje er usannsynleg i fattige økonomiar, så er det ikkje eit tap for långivar viss ein låntakar betaler 30% rente i staden for dei 60% som var avtalt. Det finst svært få studiar av misleghald i uformelle kredittmarknader, men sjå Haugen (2005), og referansar der. Viss det er tap i likevekt på grunn av misleghald, så skal ein vente at hushald som har tilgang til pant i form av jord betaler ei lågare rente i likevekt. Hatlebakk (2000a) finn ingen slik effekt når ein kontrollerer for andre variablar som kan forklare det høge rentenivået.

I motsetnad til den uformelle marknaden er det stor grad av misleghald i formelle kredittinstitusjonar i fattige land, trass at låntakarar der må stille med pant. Vårt inntrykk er at låntakarar oppfattar lån frå ein statlege landbruksbank ikkje som lån, men som ei gåve. Pant i jord er eit naudsynt krav for å få lån, men vert sjeldan konfiskert ved misleghald. Ein skal her hugse på at dei lokalt tilsette i landbruksbanken nok har eit nærare forhold til dei lokale jordeigarane, enn til bankleiinga, og statsbankane har tradisjonelt ikkje møtt strenge profittkrav.

Utfordringa til Grameen Bank var dermed ikkje å finne ei erstatning for pant, men heller eit administrativt system der låntakarane skjøna at låna skal betalast attende. Så sjølv om retorikken i starten var at gruppeansvar erstattar pant, så er det nok den strenge tilbakebetalingsplanen som kan forklare suksessen til Grameen Bank. Mens låntakarar i landbruksbanken kunne vente i årevis før dei betalte på lånet, så startar tilbakebetalinga i Grameen Bank ei veke etter at ein får lånet, og heile lånet skal betalast innan eit år, og ein får dessutan ikkje eit nytt, og større, lån viss ein mislegheld lånet. Så når det gjeld pant, har Grameen Bank ikkje løyst ein marknadssvikt i den uformelle kredittmarknaden, men snarare ein administrativ svikt i dei formelle kredittinstitusjonane. Men, denne administrative svikten skuldast nok, i neste runde, ein marknadssvikt i form av manglande profittkrav.

Den andre moglege forklaringa på høge uformelle renter er ikkje kostnaden ved misleghald, men heller ein kostnad, i likevekt, ved å skaffe informasjon om låntakarane. Ray (1998) argumenterer for denne teorien, og refererer til eit empirisk arbeid frå Pakistan, av Aleem (1990). Aleem intervjuar profesjonelle pengeutlånarar, og spurde kor lang tid dei brukte på å skaffe informasjon om potensielle låntakarar. Føresetnaden er at tid er kostbar, og Aleem kalkulerte kor stor del av renta denne kostnaden kunne for-

klare. Det er to hovudproblem med denne studien. Det eine er at sjølv om det tok tid å skaffe informasjon, så er det truleg slik at informasjonen kom gjennom dei daglege samtalanene pengeutlånarane, som også var forretningsfolk, likevel var avhengig av for å kunne drive forretning i eit samfunn utan sterke legale verkemiddel. Det andre problemet er at studien er avgrensa til profesjonelle pengeutlånarar. Dei fleste låntakarar får, i staden, lokale lån i landsbyen, hjå arbeidsgjevarar, naboar, eller slekt. Dette er normalt aktørar som kjenner låntakarane godt frå mange års sosiale og økonomiske relasjonar.

Viss det faktisk er slik at informasjonskostnader kan forklare dei høge rentene ein observerer, så skal ein forvente at Grameen Bank møter dei same kostnadene. Men, Grameen Bank krev ei rente langt under rentenivået ein møter i den uformelle kredittmarknaden. Dette tyder på at Grameen Bank, gjennom gruppestrukturen, har løyst informasjonsproblemet på linje med dei lokale utlånarane i landsbyen. Medlemmene er med å velje kven som skal sleppe til, og dei veit, som pengeutlånarane, kven ein kan stole på. Så når det gjeld informasjonskostnader, så tyder alt på at Grameen Bank, på linje med andre lokale utlånarar, kan unngå desse.

Sjølv om lokale pengeutlånarar i likevekt ikkje har kostnader ved utlån, så vil informasjonsproblem kunne forklare kvifor ein låntakar utan pant ikkje kan få lån hjå kven som helst. Det er berre dei som kjenner låntakaren godt, og som har tilgang på kreditt, som er potensielle utlånarar. Det eksisterer dermed truleg overlappende segment i den lokale pengemarknaden. Kvar låntakar kan få lån av eit sett med utlånarar, og desse setta kan vere overlappende. I ein slik situasjon, vil dei lokale pengeutlånarane ha ulik grad av marknadsmakt, avhengig av den lokale marknadssituasjonen. Sjå Basu (1990) og Basu og Bell (1991) for gode teoretiske analysar av dette fenomenet, og Hatlebakk (2000a) for ein empirisk analyse.

Hatlebakk finn at det er ein kombinasjon av marknadsmakt og avgrensa tilgang på kreditt som forklarar dei høge rentene i Nepal. I dei fleste landsbyane er den underliggjande faktoren mangel på kreditt, men i tillegg er pengeutlånarane i stand til å koordinere på prisdiskriminering mellom ulike kastar. Gitt ein avgrensa tilgang på kreditt, ser det ut til at pengeutlånarane likevel ikkje konkurrerer om å låne pengar til dei som har høgast betalingsvilje for lån. Ein prisdiskriminerer ved å gje mindre lån til desse

personane, som ofte også er lågast på den sosiale rangstigen. Pengane som vert halden attende låner ein ut til ei lågare rente til folk av eigen kaste, sjølv om dei har lågare betalingsvilje for lån.

I ein slik situasjon, der pengeutlånarane har marknadsmakt, og kontrollerer utlåna, kva rolle kan Grameen Bank spele? Ein effekt er at tilgangen på kreditt aukar, som igjen kan drive ned renta. Men Grameen Bank kan gjere det betre enn som så. Ved å velje låntakarar som er på etter-spurnadssida i den lokale marknaden, og kan hende spesielt dei som betaler høgast rente i likevekt, så kan dei både auke konkurransen og omfordele inntekt ved å krevje ei lågare rente. No er det eit empirisk spørsmål i kva grad Grameen Bank når fram til dei som er lågast på rangstigen, me skal sjå nærare på det i avsnitt 6. Men, når det gjeld marknadsmakt i den lokale pengemarknader, så kan Grameen Bank teoretisk sett spele ei vesentleg rolle.

4 POTENSIELLE EFFEK TAR AV GRAMEEN BANK

Grameen Bank kan gje auka tilgang på kreditt i lokalsamfunnet, og lågare rente, spesielt for dei som får låna i første runde. Men, det vert ikkje automatisk ein større omsetnad av lån som ein følge av eit nytt kredittprogram. Viss pengelånarane samarbeider om monopolrenta, så treng ikkje auka utlånskapasitet ha effekt på samarbeidet. Sjå Hatlebakk (2000a) for ein diskusjon av stilleiande samarbeid i ein rasjonert kredittmarknad. På den andre sida, viss det ikkje er noko kapasitetsskranke, og fri konkurranse, då vil renta verte lik marginalkostnaden, og auka tilgang på kreditt vil heller ikkje då gje større omsetnad. I begge tilfella vil lån frå Grameen Bank presse ut andre långivarar, mens dei totale utlåna vert uendra. Det er dermed eit empirisk spørsmål, som me skal drøfte i avsnitt 6, om Grameen Bank gjev ein auke i dei totale utlåna.

Korleis brukar låntakarane låna? I dei fleste mikrokredittprogram er det ein føresetnad at pengane skal brukast til produktive formål. Men, pengar kan, som kjent, sjeldan låsast til eit føremål. Om lånet vert investert, så vert det frigitt andre pengar. Men, låntakarane veit dei snart skal betale første avdrag, så ein skal forvente å sjå investeringar som gjev rask avkastning. Basert på intervju med fattigfolk på landsbygda i Nepal dei siste ti åra, der nokon har lån i Grameen Bank, så har eg, om enn ikkje systematisk, informasjon om kva låna går til.

Ein del låntakarar vil betale attende banklån, og dyre uformelle lån. Det siste er truleg den beste investeringa dei kan gjere, men på papiret er det ikkje rekna som ei legal investering av Grameen Bank, så ingen vil seie at det er føremålet med lånet. Ein variant er å bruke lånet til kjøp av mat. Sjølv om dette tilsynelatande er konsum, og ikkje investering, vil hushaldet i neste runde kunne sleppe å ta opp eit dyrt konsumlån. Så, også når pengane går til konsum, kan det eigentleg vere ei svært god investering. Ei anna, konsumliknande og svært vanleg, investering, er kjøp av sykkel. Sykkel gjer det mogleg å dagpendle til fabrikkarbeid i byane, eller frakte grønsaker til marknaden. Meir generelt er grønsakhandel den mest rapporterte bruken av pengar hjå dei Grameen Bank låntakarane eg har treft. Av meir direkte investeringar er det mest vanlege å kjøpe kyllingar og geiter for oppal og sal. Andre viktige investeringsobjekt er sykkelrickshaw og oksar for pløying. Ein skal vere merksam på at sjølv om låna går til kvinnene, er det ofte mannen som avgjer korleis pengane vert brukt, dei nemner ofte Grameen Bank lånet når ein ber dei liste alle sine lån. Vidare skal ein merke seg at låna er relativt små, som i seg sjølv truleg aukar sjansen for at ein når dei fattigaste, det vil seie dei som føler det monnar å få lån til å kjøpe ei geit til 5000 rupees (450 kroner).

5 SELEKSJONSPROBLEMET

Det finst etter kvart eit stort tal evalueringar av mikrokredittprogram, men svært få av desse gjer forsøk på å identifisere det kontrafaktiske, det vil seie kva som ville ha skjedd utan programmet. Dette er spesielt problematisk for program der det er ein uttrykt politikk at val av landsby, og hushald innan landsby, ikkje skal vere tilfeldig. Utvalskriteriet er anten at ein prøver å identifisere regionar og hushald som har potensiale for økonomisk utvikling, eller at ein prøver å nå dei aller fattigaste, som, kan hende, har eit lågt potensiale for økonomisk utvikling. Spesielt organisasjonar som brukar det første kriteriet ønskjer gjerne å verte evaluert på kor mange suksessfulle føretak dei har finansiert, og ein tek normalt ikkje omsyn til at desse føretaka ofte ville ha gjort det like bra utan mikrokredittprogrammet.

Den grundigaste studien me kjenner av effektane av Grameen Bank i Bangladesh er gjort av Pitt og Khandker (1998). Diskusjonen vår av seleksjonsproblemet byggjer på deira framstilling. Likningane 1 og 2 illustrerer problemet.

$$C_{ij} = \mathbf{X}_{ij}\beta_c + Z_{ij}\pi + \mu_j^c + \varepsilon_{ij}^c \quad (1)$$

$$y_{ij} = \mathbf{X}_{ij}\beta_y + C_{ij}\delta + \mu_j^y + \varepsilon_{ij}^y \quad (2)$$

Me er interessert i effekten av kreditt C på den avhengige utfallsvariabelen y , som kan modellerast som i likning 2. Men, så er det ofte ikkje tilfeldig kven som mottek kreditt, og tildelingsprosessen kan modellerast som i likning 1. Seleksjonsproblemet oppstår når den uobserverbare landsby- μ^y , eller individspesifikke ε^y , variasjonen i likning (2) er korrelert med dei tilsvarande restledda i likning 1. Me har altså eit seleksjonsproblem viss det er eigenskapar ved individ i , eller landsby j , som ikkje er inkludert i forklaringsvariablane i vektoren \mathbf{X} , og som ikkje berre påverkar y , men også C . Det typiske dømet er at personar med entreprenøreigenskapar både gjer det bra på ein utfallsvariabel, slik som profitt, og dei får lettare lån. Tilsvarande på landsbynivå, ein landsby som har eit entreprenørmiljø kan gjere det godt langs begge dimensjonane. Viss det er slik, og ein ikkje justerer for dette i estimeringa, så vil ein kunne finne ein korrelasjon mellom tilgang på kreditt og profitt, men der korrelasjonen skuldast at begge variablane er påverka av entreprenøreigenskapane. Då kan ein, feilaktig, konkludere med at det er tilgangen på kreditt som gjev høg profitt.

No finst det velkjente metodar for å justere for slike endogenitets-, og seleksjonsproblem. Me skal ikkje gå systematisk gjennom dei her, men nemne metodar som er brukt i dei relativt få studiane av mikrokreditt der ein tek omsyn til seleksjonsproblemet. Dei empiriske arbeida vert presentert i avsnitt 6. For introduksjonar til programevaluering, sjå gjerne Smith (2000) og Ravallion (2001 og 2003), og referansane dei nemner.

Me skal her drøfte randomisering, landsbyfasteffektar, og IV-estimering. Ved randomisering, t.d. geografisk randomisert innfasing av program, så vil det, per definisjon, ikkje vere korrelasjon mellom restledda i likning 1 og 2. Landsbyfasteffektar er dummyar for kvar landsby som vert lagt til ved estimering av likning 2. Parametrane for dummyane er estimat for μ_j^y .

IV-estimering inneber først å løyse likningane 1 og 2 med omsyn på dei endogene variablane C og y , og så estimere desse redusert-form likningane. Deretter erstattar ein C i likning 2 med den predikerte verdien for C henta frå den estimerte redusert-form likninga. Når ein så estimerer den

nye likning 2, så vil estimata vere forventingsrett, gitt at likningane 1 og 2, og settet av eksogene variablar X og Z , er rett spesifisert. Eit problem med denne framgangsmåten er at dei to likningane er de-facto den same likninga viss vektoren Z er tom. Løysinga på dette problemet er å finne eksogene variablar som berre inngår i Z . Variablane i Z vert nemnt som instrumenta som skal til for å identifisere likning 2, som ei likning separat frå likning 1. Dei empiriske arbeida me skal presentere i avsnitt 6 brukar anten randomisering, eller variantar av IV-estimering, eventuelt kombinert med landsbyfasteffektar.

Før me presenterer dei empiriske arbeida, vil me også nemne såkalla matching metodar. Me kjenner ikkje empiriske arbeid der slike metodar vert brukt til å evaluere effekten av mikrokreditt, men me reknar med at det snart kjem. Matching metodar er ein intuitivt lovande framgangsmåte som eigentleg er ein avansert versjon av «best-practice» hjå gode konsulentar. Metoden inneber å systematisk finne ei god kontroll gruppe som ikkje har vore utsett for programmet. Det vil seie å finne ei gruppe, eller ein person, som med størst sannsyn er lik kvar deltakar i programmet. For ein meir utførlig diskusjon, sjå Smith (2000).

6 ESTIMERTE EFFEKTR AV GRAMEEN BANK

Dette avsnittet presenterer den relativt sparsame litteraturen som estimerer effekten av mikrokreditt. Men først vil me presentere empiriske arbeid som tek opp tre andre spørsmål, nemleg kvifor tilbakebetalinga er så god, om ein når dei fattige, og om programma vert subsidiert.

Ein av grunnideane bak Grameen Bank var at gruppeansvar kunne erstatte pant i eigedom. Men, gruppeansvar har knapt vore realisert i Grameen Bank. Når nokon ikkje kan betale låna, så vert dei straffa individuelt ved eksklusjon frå programmet, som inneber at dei ikkje får nye lån, og ikkje kan delta i andre gode som banken tilbyr. I dag praktiserer ikkje Grameen Bank gruppeansvar i det heile. Me kjenner berre ein empirisk studie av gruppeansvar. Giné og Karlan (2006) randomiserte lånegrupper i eit mikrokredittprogram på Filipinane inn i ei forsøksordning med individuelt ansvar. Dei finn at endringa frå gruppe- til individuelt ansvar ikkje påverkar tilbakebetalinga når dei held andre karakteristika konstant, inklusive betaling kvar veke. Truleg er gruppemøta kvar veke det viktigaste for tilbakebetalinga, ein lærer med ein gong at låna må betalast.

Teoretiske analysar av design av kredittprogram er det temaet som er best dekkja i litteraturen om Grameen Bank. Sjå spesielt tre arbeid som ser på effekten av gruppepress, gruppeansvar og gjensidig forsikring, Ghatak and Guinnane (1999), Wydick (2001) og Rai and Sjöström (2004), og to arbeid som ser på effekten av progressive utlån, Wiig (1997) og Egli (2004).

Det er ein fare for at Grameen Bank, i tråd med andre landsbyutviklingsprogram, ikkje når fram til dei aller fattigaste. Staben i Grameen Bank vert naturleg nok rekruttert blant folk som har utdanning, og som dermed kjem frå dei høgare sosiale lag. Dette kan påverke seleksjonen av låntakarar. Avdelingskontora til Grameen Bank er normalt lokalisert på landsbygda. Dette medfører gjerne at staben har sosial omgang med eliten i landsbyane, som igjen kan medføre at ein har vanskeleg for å seie nei viss gode vener spør om lån. Det er også grunn til å tru at landsbyeliten har fordommar mot dei lågaste sosiale lag, som lett kan slå gjennom når ein er på heimebesøk for å intervju potensielle låntakarar. I Nepal, t.d., er standardforklaringa blant høgkastar, på kvifor folk er fattige, at dei ikkje har utdanning, og fordommane mot dei som er på botnen av kastehierarkiet er så sterke at få Braminar klarer å skjule det.

Me kjenner to empiriske studiar av tilgang til mikrokreditt. Amin, Rai og Topa (2003) finn at blant medlemmer i tre mikrokreditt program som var aktive i to landsbyar i Bangladesh så var 76.3% fattige før dei vart medlemmer, mens det er 56.7% fattige blant dei som ikkje vart medlemmer. Samstundes er omlag 1/3 av hushalda i dei to landsbyane medlemmer i programma, som inneber at 40% av dei fattige vart medlemmer, mens 21% av dei som ikkje var fattige vart medlemmer. Det vil seie at dei fattige hadde dobbel så stor sjanse for å få lån. Dette er ein markert forskjell, men ein skal hugse på at desse programma i prinsippet skal vere reservert for dei fattigaste, og då skulle ein ønske ei betre målretting enn det ein finn her.

Coleman (2006) rapporterer seleksjon inn i mikrokredittprogram i landsbyar i nordaust i Thailand. Dette er eit relativt utvikla område, samanlikna med Bangladesh. Han finn at blant dei 26% av hushalda som har høgast jordverdi, så er 60% medlemmer i kredittprogramma. Blant dei resterande, som utgjør dei fattige og middelklassen i landsbyane, så er det 41% som er medlem, altså ein overrepresentasjon av dei rikaste. Vidare er det slik at dei

rikaste lettare vert med i styringskomiteane, og dei får større lån, ofte meir enn det reglane tilseier. Me skal sjå seinare at dette kan forklare at effektane av mikrokreditt vert merkbare for desse gruppene, i motsetnad til dei som får mindre lån.

Før me ser nærmare på subsidiegraden i Grameen Bank, så er det verdt å merke seg at det ikkje treng vere ein motsetnad mellom å nå fram til dei fattige og sikre finansiell berekraft. Dei fattige vil normalt vanskelegare få banklån, og har dermed eit meir kostbart utsidealternativ enn dei meir velståande potensielle låntakarane i Grameen Bank. Dermed kan ein, gjennom sjølvseleksjon, halde dei meir velståande utanfor programmet ved å ta renter som er noko høgare enn bankrenta, sjå Hatlebakk (2000b).

Når det gjeld subsidiegraden, så er dette relativt vanskeleg å rekne ut. Ein må passe på å ta med kostnader ved rente-subsidiar på innlån til programma, som igjen kan subsidi-er utlån til medlemmene. I tillegg kjem støtte til adminis-trasjon, anten dette er direkte teknisk assistanse, gratis hus, eller pengestøtte til løn og andre kostnader. Morduch (1999b), i sin tabell 3, rapporterer at den gjennomsnitte-ge subsidiegraden i Grameen Bank i Bangladesh var på 11% i perioden 1985-96. I dag påstår Grameen Bank at dei ikkje er subsidiert.

Til slutt vil me presentere dei studiane me kjenner av *effek-tane av Grameen Bank* på ulike utfallsvariablar, men der me berre inkluderer studiar som tek omsyn til seleksjonspro-blemet som vart diskuterte i avsnitt 5. Mark Pitt, med medforfattarar, står for ein serie økonometriske arbeid, mens Coleman (1999) gjorde ein tidleg eksperimentell studie, som nyleg er supplert av andre. Me presenterer først Pitt og Khandker (1998) som framleis er den grundigaste økonometriske analysen av mikrokredittprogram i Bangladesh, sjå avsnitt 5 for den økonometriske modellen.

Pitt og Khandker har hushaldsdata frå både program og kontroll landsbyar. Men seleksjon av programlandsbyar, og hushald innan desse landsbyane, er ikkje tilfeldig. Dei treng derfor eit godt instrument, det vil seie ein variabel som påverkar kor mykje ein lånar frå mikrokredittpro-gramma, men som ikkje påverkar utfallsvariabelen y . Løysinga hjå Pitt og Khandker (1998) er å bruke eit eksogen kriterium for å få lån i programma, berre hushald med jord under ei viss grense har rett på lån. Det har kome ein debatt i etterkant om dette instrumentet er godt, sjå

Morduch (1998), og svaret frå Pitt (1999). Debatten held fram i dag, sjå Armendariz de Aghion og Morduch (2005).

I tillegg til å bruke medlemskapskriteriet som instrument på hushaldsnivå, brukar dei landsbyfasteffektar for å fange opp uobserverbar variasjon på landsbynivå. Hovudfunnet hjå Pitt og Khandker (1998) er at kreditt til kvinner har ein større effekt på åtfërda til hushalda enn tilsvarende kreditt til menn. Viss lånet aukar med 100 Taka, så aukar det årlege konsumet med 18 Taka viss låntakar er ei kvinne, og med 11 Taka viss låntakar er ein mann. Funna tyder på at mikrokreditt ikkje fullt ut pressar ut annan kreditt, men faktisk aukar tilgangen på kreditt, og delar av låner vert, spesielt av kvinner, investert i produktiv verk-semd som i neste runde gjev auka konsum. I tillegg til auken i konsum, finn dei at kreditt til kvinner aukar sku-legangen for jenter. Forklaringa har truleg to element, først inneber auka inntekt at ein har råd til å sende fleire ungar på skule. I tillegg driv mikrokredittprogramma ofte bevisstgjeringprogram om kvinner sine rettar, som truleg har stimulert kvinnene til å argumentere for at jenter også skal gå på skule.

Den siste tolkinga, om at mikrokredittprogram styrkar kvinner sin posisjon i hushalda, er testa i eit eige arbeid, som elles brukar same økonometriske framgangsmåte som i Pitt og Khandker (1998), berre at utfallsvariabelen no er eit mål på kvinners posisjon. Dette målet er basert på ei kartlegging av kvinner sin posisjon i hushaldet. Pitt, Khandker, og Cartwright (2006) finn då at tilgang på kre-ditt betrar kvinner sin posisjon. Dette funnet kan i neste runde forklare resultata hjå Pitt og Khandker (1998). Det kan også forklare at kreditt til kvinner ser ut til å påverke helsetilstanden til ungene, som vist i Pitt, Khandker, Choudhury og Millimet (2003). Denne siste studien av hel-seutfall er berre gjort for hushald som hadde jord under grensa for å få lån frå mikrokredittprogramma. Dermed kunne forfattarane ikkje bruke identifikasjonsstrategien frå den tidlegare studien. Løysinga var å leggje restriksjonar på fordelinga til restledda, sjå artikkelen for detaljar.

Den første eksperimentelle evalueringa me kjenner er av Coleman (1999), som har data frå Thailand. Her er det først sjølvseleksjon inn i programmet, men så ei sekvensi-ering av oppstart av programmet. Dette inneber at ein kan måle utviklinga på utfallsvariabelen for hushald som er sjølvselektert inn i programmet, men som så ikkje vert utsett for programmet. Utviklinga for denne gruppa kan

samanliknast med dei som får tilgang til kreditt med ein gong. Coleman må i tillegg bruke landsbyfasteffektar for å kontrollere for ikkje-randomisert sekvensiering av landsbyane. Han finn ingen effekt av mikrokreditt for ei lang rekkje utfallsvariablar. Ein oppfølgingsstudie, Coleman (2006), syner at programmet har effekt, men berre for dei rikaste. Som nemnt før får dei rikaste tilgang til større lån. Dette tyder på at dei vanlege lånebeløpa er for små til å ha effekt i eit land der kredittmarknaden er relativt velfungerande.

Det siste året er det sett i gang fleire eksperimentelle studiar av mikrokreditt ved Poverty Action Lab ved MIT. Berre ein studie, av Karlan og Zinman (2006), er så langt avslutta. Dei randomiserte lånesøknader som var vurdert som marginale, det vil seie at staben i programmet var i tvil om dei burde få lån. Dei søkjarane som vart trekt til å vere i eksperimentgruppa gjekk gjennom ei ny vurdering, og nokon fekk lån. Ingen i kontrollgruppa fekk lån. Randomiseringa gjer at ein kan undersøkje om det er systematiske forskjellar mellom desse to gruppene. Dei finn at kontrollgruppa er meir kredittrasjonert, og eksperimentgruppa var i større grad i stand til å kome seg ut av fattigdom og svelt.

7 OPPSUMMERING

I skogen av evalueringar av mikrokredittprogram er det få som tek omsyn til seleksjonsproblemet, som oppstår fordi programma aktivt vel dei låntakarane som har størst potensiale for økonomisk utvikling. Dermed kan ein finne korrelasjonar mellom tilgang på mikrokreditt og ulike suksessindikatorar, men der effekten dels skuldast at låntakarane ville ha gjort det bra også utan tilgang på mikrokreditt. Det finst nokre få studiar som tek omsyn til seleksjonsproblemet. Funna, så langt, tyder på at mikrokreditt ikkje pressar ut all annan kreditt, og dermed aukar den lokale tilgangen på kreditt, med mogleg unntak for små lån i land med relativt utvikla kredittmarknader. Auka tilgang på kreditt til kvinner betrar deira posisjon i hushaldet, og dette, i lag med kreditt tilgangen gjer at hushalda investerer meir i helse og utdanning for ungene, og fattige hushald får det betre økonomisk. Den generelle konklusjonen er dermed at Grameen Bank ser ut til å funger godt. Men, det finst samstundes teikn på at målrettinga mot dei fattigaste ikkje er perfekt.

Eit anna kredittprogram kan bøte på det siste problemet. Den viktigaste skranken for dei fattigaste på landsbygda i

Sør-Asia er at dei ikkje eig jord. Viss ein då gjev lån til kjøp av jord, så vil låntakar samstundes kunne stille pant i jorda. Eit slikt program, jordbanken, er under utvikling i Nepal, men det har ført til politisk motstand. Jordeigarar i landsbyane ønskjer truleg ikkje at landarbeidarane får jord, noko som vil styrke deira forhandlingsposisjon i både jord-, kreditt-, og arbeidsmarknaden. I tillegg er det politisk motstand frå venstregrupperingar, som meiner at jord skal fordelast fritt, og ikkje måtte kjøpast av dei jordlause.

Denne artikkelen er motivert av fredsprisen, og det er på sin plass til slutt å spørje om det verkeleg er slik at redusert fattigdom vil motverke konflikt? Det er grunn til å tru at fattigdom ligg til grunn for folkeleg opprør, men auka inntekter kan vere faktoren som utløyser opprøret. Spesielt kan det vere slik at kontantar, i form av lån, kan «skattleggjast» av opprørsgrupper. Viss det er slik, så skal ein forvente at opprørarar tillet mikrokredittprogram i dei områda dei kontrollerer. Dette inneber sjølvsagt ikkje at ein skal motsetje seg økonomisk utvikling i område som er utsett for konflikt, men ein må vere merksam på at det er ingen eintydig samanheng mellom fattigdom og konfliktnivå.

REFERANSAR:

- Aleem, I. (1990): «Imperfect Information, Screening, and the Costs of Informal Lending: A Study of a Rural Credit Market in Pakistan.» *World Bank Economic Review*. 4(3): 329-349.
- Amin, S., Raj, A.S. og Topa, G. (2003): «Does Microcredit Reach the Poor and Vulnerable? Evidence from Northern Bangladesh.» *Journal of Development Economics*. 70(1): 59-82.
- Armendáriz de Aghion, B. og Morduch, J. (2005): *The Economics of Microfinance*. MIT Press.
- Askildsen, J.E. (1995): «Alternative Banker.» *Sosialøkonomen*. 49(5): 22-29.
- Basu, K. (1990): *Agrarian Structure and Economic Underdevelopment*. Fundamentals of Pure and Applied Economics. Chur. Switzerland: Harwood Academic Publishers.
- Basu, K. (1997): *Analytical Development Economics*. MIT-Press.
- Basu, K. og Bell, C. (1991): «Fragmented Duopoly. Theory and Applications to Backward Agriculture.» *Journal of Development Economics*. 36: 145-165.
- Coleman, B.E. (1999): «The impact of group lending in Northeast Thailand.» *Journal of Development Economics*. 60(1): 105-141.

- Coleman, B.E. (2006): «Microfinance in Northeast Thailand: Who benefits and how much?» *World Development*. 34(9): 1612-1638.
- Egli, D. (2004): «Progressive Lending as an Enforcement Mechanism in Microfinance Programs.» *Review of Development Economics*. 8(4): 505-520.
- Ghatak, M. og Guinane, W.T. (1999): «The Economics of Lending with Joint Liability: Theory and Practice.» *Journal of Development Economics*. 60(1): 195-228.
- Giné, X. og Karlan, D. (2006). *Group versus Individual Liability: A Field Experiment from the Philippines*. Yale Department of Economics. Economic Growth Center. Discussion Paper 940.
- Hatlebakk, M. (2000a): *Will more Credit increase the Interest Rates in Rural Nepal?* Working Paper 21-2000. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen. Ny versjon er tilgjengelig på: www.cmi.no
- Hatlebakk, M. (2000b): *Why the poor can gain from increased interest rates in Grameen Bank*. Working Paper 23-2000. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen.
- Haugen, N. (2005): *The Informal Credit Market: A Study of Default and Informal Lending in Nepal*. Hovudoppgåve. Institutt for økonomi. Universitetet i Bergen.
- Karlan, D.S. og Zinman, J. (2006): *Expanding Credit Access: Using Randomized Supply Decisions To Estimate the Impacts*. Finst på: <http://aida.econ.yale.edu/karlan/papers>
- Morduch, J. (1998): *Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh*. Finst på: www.nyu.edu/projects/morduch/microfinance
- Morduch, J. (1999a): «The Microfinance Promise.» *Journal of Economic Literature*. 37(4): 1569-1614.
- Morduch, J. (1999b): «The role of subsidies in microfinance: evidence from the Grameen Bank.» *Journal of Development Economics*. 60(1): 229-248.
- Pitt, M.M. (1999): *Reply to Jonathan Morduch's «Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh»*. Finst på: www.pstc.brown.edu/~mp
- Pitt, M.M. og Khandker, S.R. (1998): «The Impact of Group-Based Credit Programs on Poor Households in Bangladesh: Does the Gender of Participants Matter?» *Journal of Political Economy*. 106(5): 958-996.
- Pitt, M.M. og Khandker, S.R. og Cartwright, J. (2006): «Empowering Women with Micro Finance: Evidence from Bangladesh.» *Economic Development and Cultural Change*. 54(4): 791-831.
- Pitt, M.M., Khandker, S.R., Chowdhury, O.H. og Millimet, D.L. (2003): «Credit programs for the poor and the health status of children in rural Bangladesh.» *International Economic Review*. 44(1): 87-118.
- Rai, A.S. og Sjöström, T. «Is Grameen Lending Efficient? Repayment Incentives and Insurance in Village Economies.» *Review of Economic Studies*. 71(1): 217-234.
- Ravallion, M. (2001): «The Mystery of the Vanishing Benefits.» *World Bank Economic Review*. 15(1): 115-140.
- Ravallion, M. (2003): «Assessing the Poverty Impact of an assigned Program». Kap. 5 i Bourguignon, F. og Pereira da Silva, L.A. (eds). *The Impact of Economic Policies on Poverty and Income Distribution: Evaluation Techniques and Tools*. World Bank.
- Ray, D. (1998): *Development Economics*. Princeton University Press.
- Smith, J. (2000): «A Critical Survey of Empirical Methods for Evaluating Active Labor Market Policies.» *Swiss Journal for Economics and Statistics*. 136(3). Finst på: www-personal.umich.edu/~econ-jeff/Papers/smith-neu.pdf
- Wiig, A. (1997): *Microcredit programmes: Methodes for solving dilemmas of credit expansion*. CMI-WP 1997: 12.
- Wydick, B. (2001): «Group Lending under Dynamic Incentives as a Borrower Discipline Device.» *Review of Development Economics*. 5(3): 406-420.
- Yunus, M. (1998): med A. Jolis. *Banker to the Poor*. London: Aurum Press.

STEINAR HOLDEN
Professor ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo

Nobels minnepris i økonomi 2006 – Edmund S. Phelps*

Edmund Phelps fikk Nobels minnepris i økonomi for sine bidrag om arbeidsledighet og inflasjon, og om økonomisk vekst. Særlig bidraget om arbeidsledighet og inflasjon var banebrytende. Phelps utarbeidet makroøkonomiske teorier med ordentlig mikroøkonomisk fundament, og viste at dette hadde vidtrekkende konsekvenser. Bl.a. påpekte han at Phillips-kurven på kort sikt måtte avhenge av inflasjonsforventningene, og at dette innebar at Phillips-kurven på lang sikt var loddrett, dvs. at det ikke er noe bytteforhold mellom inflasjon og arbeidsledighet på lang sikt.

1 BLANDEDE REAKSJONER

Christopher Pissarides, London School of Economics: «The prize was richly deserved and long overdue. He revolutionised our way of thinking about the inflation-unemployment trade-off, which has influenced policymakers since the 1960s.» Joseph Stiglitz, som mottok Nobels minnepris i 2001: «the most important work of macroeconomics of this generation».

Hallvard Bakke, Klassekampen 20. oktober 2006: «Edmund Phelps fortjener ikke nobelprisen i økonomi ... Han (Phelps) hevdet at det finnes en «naturlig arbeidsløshet» ... Dette er naturligvis en teori som appellerer til høyresiden. Derfor har den holdt seg populær, enda det for lengst er klart

at det finnes ingen slik naturlig ledighet ... Den svenske tildelingskomiteen har rett i at teorien til Phelps har hatt stor politisk betydning. Og dessverre ført til en langt høyere ledighet i mange land enn den behøvde å være. Mange økonomer, også i Norge, er gått på limpinnen.....»

Ja, så forskjellig kan en se på den pristildelingen til Ed Phelps. Hvem har rett? Med fare for å være en av de norske økonomene som har gått på limpinnen, vil jeg ikke overraskende si meg enig med Pissarides og Stiglitz. Phelps har gjort en rekke svært viktige bidrag til økonomisk forskning. Selv om de mest sentrale arbeidene ble gjort for 30-40 år siden, står de seg meget godt i ettertidens lys.

* Artikkelen er basert på foredrag holdt på forskermøtet i Tromsø i januar 2007. I arbeidet har jeg hatt stor nytte av Nobelpriskomiteens beskrivelse av Phelps' forskningsinnsats (Kungliga Vetenskapsakademien, 2006) , og av oversiktsartikkelen til Peter Howitt som kommer i *Scandinavian Journal of Economics*. Full oversikt over Phelps' arbeider finnes på hans hjemmeside <http://www.columbia.edu/~esp2/>.

Edmund Phelps

De viktigste bidragene var om arbeidsledighet og inflasjon, men Phelps skrev også flere nyskapende artikler innen vekstteori. Et fellestrekk ved mange av arbeidene var at de gjaldt intertemporale avveininger, ved at lavere arbeidsledighet nå kan gi høyere inflasjon i fremtiden, og mellom konsum i dag og konsum i fremtiden. Et annet viktig trekk var ufullstendig informasjon. Phelps studerte hvordan økonomiske aktører tilpasset seg ved usikkerhet og mangelfull informasjon, og hvilke konsekvenser dette hadde.

Avsnitt 2 omhandler Phelps' arbeider om sammenhengen mellom inflasjon og arbeidsledighet, og bidragene om vekstteori blir presentert i avsnitt 3. Avsnitt 4 oppsummerer.

2 ARBEIDSLEDIGHET OG INFLASJON

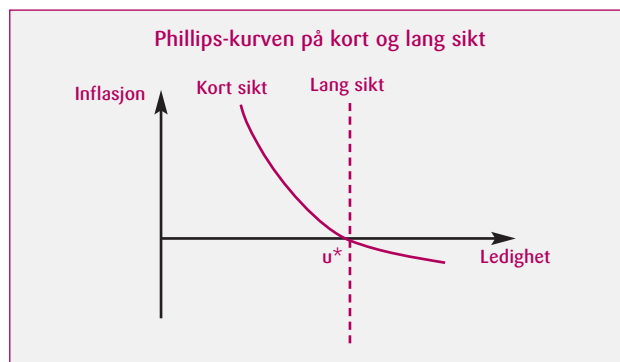
2.1 Phillips-kurven før Phelps

Midt på 1960-tallet var Phillips-kurven en sentral del av makroøkonomisk tenkning. I 1958 hadde den britisk-newzealandske økonomen William Phillips påvist at det var en sterk negativ sammenheng mellom arbeidsledighet og lønnsvekst i Storbritannia, slik at lønnsveksten var høy i perioder med lav ledighet (Phillips, 1958). Lipsey (1960) presenterte en teoretisk tolkning, der lønnsøkning kunne oppstå som følge av overskuddsetterspørsel i arbeidsmarkedet, noe som kunne skje ved lav arbeidsledighet. De fremtredende amerikanske økonomene Paul Samuelson og Robert Solow (1960) viste at den negative sammenhengen mellom arbeidsledighet og lønnsvekst innebar en meny for økonomisk politikk på kort sikt, der en kunne velge mellom inflasjon og arbeidsledighet. Selv om Samuelson og Solow påpekte at en slik sammenheng trolig ville kunne endres over tid, ble det likevel vanlig å regne Phillips-kurven som relevant for politikk-analyser.

2.2 Kortsiktig og langsiktig Phillips-kurve

Phelps imøtegikk dette synet i en rekke av arbeider (Phelps 1967, 1968, 1970). I det første arbeidet, publisert i *Economica* i 1967, påpekte han at Phillips-kurven måtte avhenge av forventet inflasjonsnivå. På de to første sidene i artikkelen slo han fast at Phillips-kurven ville flytte seg en-for-en med endring i forventet inflasjonsnivå, og at forventet inflasjonsnivå over tid ville endre seg mot det faktiske inflasjonsnivået. Han tegnet ikke her opp Phillips-kurven, men ba leseren se en figur for seg, med en fallende og strengt konveks kurve i et arbeidsledighet-inflasjonsdiagram. Dersom en betraktet Phillips-kurven som gjaldt dersom forventet inflasjon var lik null, ville det punktet der kurven skar horisontal-aksen være likevektsledigheten, u^* . Likevektsledigheten ville være det ledighetsnivået som innebar at faktisk inflasjon var lik forventet inflasjon, slik at forventet inflasjon ville forbli uendret. I en fotnote på side 3 bemerket Phelps at dette ville innebære at den eneste steady-state Phillips-kurven – som vi gjerne kaller den langsiktige Phillips-kurven – ville være en vertikal linje som gikk gjennom horisontalaksen i punktet for likevektsledigheten, u^* , se figur 1.

Figur 1 Posisjonen til den kortsiktige Phillips-kurven avhenger av inflasjonsforventningene. Dersom forventet inflasjon er lik null, blir likevektsledigheten, u^* , gitt ved det punktet der Phillips-kurven skjærer x-aksen.

Videre i *Economica*-artikkelen drøftet Phelps hva som er optimal finanspolitikk i denne modellen. Han la stor vekt på de dynamiske aspektene ved problemet, ved at arbeidsledighet som er lavere enn likevektsledigheten vil føre til økte fremtidige kostnader ved at inflasjonen øker. Fremstillingen er imidlertid relativt komplisert, av og til unødig komplisert, f.eks. ved at Phelps målte inflasjonen motsatt, dvs. ved deflasjonsraten, av hensyn til en analogi med depresiering av realkapital. Og det primære bidraget for

ettertiden var uansett argumentasjonen de første to-tre sidene.

I 1968-artikkelen i *Journal of Political Economy*, «Money-wage dynamics and Labor-Market Equilibrium», tok Phelps nye viktige skritt. Han utledet her Phillips-kurven fra en modell med optimal lønnssetting av bedriftene. En hovedantakelse var at arbeidstakere og bedrifter ikke er i kontinuerlig kontakt med hverandre slik som i vanlig markedsteori. I stedet møtes de tilfeldig, med sannsynlighetsrater som avhenger av antall arbeidsledige og antall ledige jobber, slik som i moderne matching-funksjoner. Videre antok Phelps at andelen arbeidstakere som slutter i jobben avhenger negativ av den relative lønnen. Det vil derfor være en optimal relativ lønn for hver bedrift. Hvis lønnen er lavere enn det optimale nivået, vil bedriften ha vansker med å rekruttere nok arbeidskraft, og den vil stadig miste mange arbeidstakere.

Et avgjørende punkt er at den optimale relative lønnen avhenger av antall arbeidsledige og antall ledige jobber. Jo flere arbeidsledige, jo lettere ville det være å få tak i arbeidskraft, og jo lavere lønn ville hver bedrift ønske å sette, relativt til lønnen i andre bedrifter. Det ville derfor være en entydig likevektsledighet som er slik at bedriftene ønsker å sette den samme lønn som andre bedrifter.

Phelps' 1968-artikkel innebar flere viktige bidrag til økonomisk forskning. Artikkelen var det første sentrale makroøkonomiske arbeidet som bygget på et eksplisitt mikroøkonomisk fundament, der lønninger og priser ble satt av optimerende bedrifter. Det var også første gang en effektivitetslønnsmodell ble brukt innen makroøkonomisk teori. Dette skjedde på en tid der også mange andre forskere la stor vekt på å utvikle et mikrofundament for makroøkonomien, bl.a. Clower, Leijonhufvud, Mortensen, og Lucas, men Phelps var helt klart en av lederne her. Phelps' modell har også lagt et viktig grunnlag for utviklingen av søke- og matching-teori, som senere er blitt fulgt opp blant annet av Mortensen og Pissarides (se f.eks. Pissarides, 2000).

2.3 Likevektsledighet

Det viktigste bidraget til Phelps var trolig likevel å introdusere begrepet *likevektsledighet* i faget, som det ledighetsnivå som er i samsvar med en stabil inflasjonsrate. Milton Friedman (1968), som fikk Nobelprisen i 1976, drøftet

det samme begrepet omtrent samtidig, under navnet *naturlig ledighet*. I mange sammenhenger er det nok Friedman som først og fremst blir assosiert med dette begrepet. Men det er verdt å merke seg viktige forskjeller mellom Phelps' og Friedmans bidrag på dette punktet, som taler til Phelps' fordel. For det første utledet Phelps begrepet innen en formell økonomisk modell med optimerende bedrifter, mens Friedman bare ga en verbal beskrivelse, som det ledighetsnivå som ville oppstå i en Walrasiansk økonomi hvis en tok hensyn til imperfeksjoner, mangelfull informasjon, strukturelle karakteristikk ved arbeidsmarkedet, osv. Phelps bidro dermed til utviklingen av et formelt rammeverk for å forstå dette begrepet på en helt annen måte enn Friedman.

For det andre var den sentrale økonomiske mekanismen i Friedmans og Phelps' begreper helt forskjellige. Innen Phelps' modell gikk kausaliteten fra arbeidsledighet til lønnsvekst og inflasjon. Dersom arbeidsledigheten er lavere enn likevektsledigheten, vil bedriftene forsøke å sette høyere lønninger enn andre bedrifter. Dermed blir lønns- og prisveksten høyere enn forventet. Når faktisk lønns- og prisvekst blir høyere enn den forventede, vil forventet lønns- og prisvekst øke, noe som vil føre til en ytterligere økning i lønns- og prisveksten.

Friedman argumenterte for den motsatte kausaliteten. Her var tanken at en overraskende økning i inflasjonen ville føre til at bedriftene økte lønningene. Arbeidstakerne ville undervurdere den faktiske økningen i prisene og dermed oppfatte lønnsøkningen som en økning i reallønningen. Da ville arbeidstilbudet øke, noe som ville føre til lavere faktisk reallønn, og dermed til økt produksjon og sysselsetting. Nobelpriskomiteen og Howitt (2007) påpeker at Phelps' mekanisme trolig er mer realistisk, og det er en vurdering undertegnede også slutter seg til.

Som leserne vil være kjent med, fikk Phelps' og Friedmans argumenter fullt gjennomslag innen faget. Dels skyldes dette at de teoretiske argumentene var overbevisende. Deres argumentasjon var i samsvar med tenkningen ellers i faget, i motsetning til de mer uklare resonnementene omkring en fallende langsiktig Phillips-kurve. Utviklingen i økonomien i de vestlige landene var imidlertid vel så viktig. Phillips-kurven brøt sammen, og mange vestlige land opplevde lange perioder der høy lønns- og prisvekst gikk sammen med økende og etter hvert høy arbeidsledighet, i samsvar med Phelps' og Friedmans prediksjoner.

Phelps' og Friedmans bidrag har også hatt stor betydning for *økonomisk politikk*. Det mest opplagte eksemplet på dette er trolig at pengepolitikken i stadig flere land, inklusiv Norge, er knyttet opp mot en målsetting om inflasjonen. Dersom det fantes et langsiktig bytteforhold mellom inflasjon og arbeidsledighet, er det tvilsomt om burde valgt lav inflasjon som hovedmålet. Det er jo ikke dokumentert høye kostnader ved moderat inflasjon som kunne forsvare at en målsetting om lav inflasjon ble prioritert fremfor lav arbeidsledighet, dersom det var en motsetning mellom disse to målene. Derimot innebærer Phelps' og Friedmans konklusjon om at det ikke er noe langsiktig bytteforhold mellom arbeidsledighet og inflasjon, at lav inflasjon fremstår som et naturlig hovedmål for pengepolitikken.

En tilsvarende endring har skjedd i finanspolitikken. Også her har fokus, både i Norge og andre land, gradvis endret seg til å legge mindre vekt på å bekjempe arbeidsledigheten, og mer vekt på andre forhold, særlig hensynet til utviklingen i offentlige finanser. Denne endringen henger også sammen med hovedkonklusjonen om at ekspansiv finanspolitikk ikke fører til lavere likevektsledighet, slik at ekspansiv finanspolitikk ikke på varig basis kan bidra til lavere arbeidsledighet.

Det er imidlertid på sin plass å nyansere disse hovedkonklusjonene på flere punkter, ikke minst fordi Phelps selv gjorde dette. Det kanskje viktigste poenget er *hysteresis* i arbeidsledigheten, dvs. at en økning i arbeidsledigheten kan bli vedvarende ved at likevektsledigheten også øker. Phelps pekte på denne muligheten i 1972 i sin bok *Inflation Policy and Unemployment Theory*. Hysteresis kan f.eks. skje ved at arbeidsledige over tid blir mindre kvalifiserte for arbeidsmarkedet. Phelps' ide ble oversatt i mange år, men da økningen i arbeidsledigheten i Europa vedvarte på 1980- og 90-tallet, fikk hysteresis-teoriene mye oppmerksomhet. Hysteresis-effekten har også fått en del empirisk støtte, og den fremstår derfor absolutt som noe en må ta hensyn til i praktisk økonomisk politikk. F.eks. finner Ball (1999) empirisk støtte for at den stramme pengepolitikken i flere store europeiske land bidro til at økningen i ledigheten på 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet ble langvarig. Ball knytter dette til hysteresis i arbeidsledigheten. I USA og Canada, derimot, var sentralbankene mer aktive med å senke renten i nedgangskonjunktoren, slik at økningen i ledigheten ble mindre og mer kortvarig. I følge Ball bidro dette til å forhindre at likevektsledigheten økte gjennom hysteresis i USA og Canada.

Et annen viktig nyanse er at den langsiktige Phillips-kurven neppe er loddrett ved svært lav eller negativ inflasjon. Phelps (1968) viste at hvis det er psykologiske eller andre mekanismer som gjør det vanskeligere å redusere nominelle lønninger, vil dette føre til økt lønnspress og dermed høyere likevektsledighet ved negativ inflasjon. Også denne hypotesen, som ble utdypet videre av Tobin (1972), fikk av naturlige grunner liten oppmerksomhet lenge (som leseren vil huske var inflasjonen høy i de aller fleste industriland på 1970- og 80-tallet). Med lav inflasjon fra begynnelsen av 1990-tallet har ideen fått fornyet aktualitet, og den er bl.a. blitt fulgt opp av Akerlof, Dickens og Perry (1996) og Holden (1994).

Et tredje poeng, som er det Phelps selv først og fremst har fulgt opp, er at likevektsledigheten trolig kan endres betydelig over tid. I *Structural Slumps* fra 1994 argumenterer Phelps sterkt for at likevektsledigheten varierer med strukturelle faktorer. Phelps viser bl.a. at høy realrente fører til høy likevektsledighet ved å gjøre det mindre lønnsomt for bedriftene å investere på ulike måter, som ved økt realkapital, opplæring og rekruttering av arbeidskraft, oppbygging av markedsandeler, osv.

Et fjerde poeng, som Howitt (2007) trekker frem i sin oversiktsartikkel, er at Phelps i sin 1968-artikkel aldri viste at økonomien av seg selv ville gå mot likevektspunktet. Likevektsledigheten blir av og til fremstilt som det nivå som ledigheten vil ende opp på dersom ikke nye sjokk eller økonomisk politikk driver den bort, men Phelps viste ikke dette. Også senere litteratur har kommet kort i å forstå hvilke mekanismer som virker, og hvor raskt økonomien vil gå mot likevekt. I mange fremstillinger er det pengepolitikken som sørger for bevegelsen mot likevekt, ved pengepolitikken strammes til når inflasjonen øker, slik at økonomien går mot likevektspunktet. Det er imidlertid ikke tilfredsstillende at det er pengepolitikken som er den sentrale likevektsskapende mekanismen, og det ville åpenbart vært ønskelig med mer forståelse av hvilke mekanismer som virker utenom den økonomiske politikken.

2.4 Andre bidrag om inflasjon og arbeidsledighet

Edmund Phelps har også gjort en rekke andre viktige bidrag til litteraturen om inflasjon og arbeidsledighet. Et fellestrekk er at Phelps har sett på viktige modifikasjoner til standard økonomisk teori, og drøftet dette gjennom stringente analyser.

Phelps og Winter (1970) tar opp spørsmålet om hva som er optimal prissetting for en bedrift i en situasjon der kundene har mangelfull informasjon om prisene i de enkelte bedrifter. I modellen som analyseres kan den enkelte bedrift heve prisen uten å miste alle kundene på kort sikt, fordi det tar tid før kundene oppdager at denne bedriften har høyere pris enn andre. Den optimale prisen finnes ved en avveining mellom den kortsiktige gevinsten ved å sette høyere pris, og det langsiktige tapet ved at markedsandelen reduseres. En viktig resultat er at prisen vil bli høyere enn grensekostnaden i steady state, selv om ingen bedrift på lang sikt kan sette høyere pris enn andre bedrifter.

Phelps (1969) drøfter en økonomisk modell, riktig nok uten å utvikle den formelt, der produsentene bor på hver sin «øy», og der de bare har full informasjon om det som skjer på sin egen øy. Hovedideen er at hvis det i en slik økonomi inntreffer en overraskende økning i pengemengden, slik at produsentene oppdager at prisen på deres produkt øker, så kan de ikke vite om dette er en økning i det generelle prisnivået, eller om det er en økning i den relative prisen på deres produkt. Produsentene vil tro at noe av prisøkningen er en økning i den relative prisen, og de vil derfor øke sin produksjon. Phelps' ide ble senere fulgt opp i et meget sentralt arbeid av Robert Lucas, Lucas (1972).

Et annet sentralt arbeid var et samarbeid med John Taylor; Phelps og Taylor (1977). Motivasjonen for denne artikkelen lå i et resultat i Sargent og Wallace (1975). Sargent og Wallace hadde vist at dersom privat sektor har rasjonelle forventninger, så er det bare overraskende pengepolitikk som kan ha reelle effekter, dvs. virkning på sysselsetting og produksjon. En økning i nominell pengemengde som er forventet av privat sektor, vil bare føre til en tilsvarende økning i nominelle priser, uten å påvirke realøkonomien. Phelps og Taylor stiller spørsmålet om

«What then of the old faith that systematic monetary policy matters for the fluctuation of output and employment? This paper will produce a reformulation, if not yet a victorious restoration, of that old doctrine».

Phelps og Taylors ide er at bedriftene fastsetter lønninger og priser en periode på forhånd, begrunnet bl.a. ut fra en tanke om at bedriftene ikke ønsker å overraske arbeidstakere og kunder med raske endringer i lønninger og priser. Med denne antakelsen viser Phelps og Taylor at pengepolitikken kan påvirke variasjonen i produksjon, og dermed gjøre produksjonen mer stabil, selv om pengepolitikken ikke kan påvirke gjennomsnittlig nivå på produksjonen over tid. Igjen ser vi dermed at Phelps kommer til resultater som er av stor relevans, både forskningsmessig og for økonomisk politikk, selv 30 år senere. Phelps og Taylors bidrag ble senere videreutviklet bl.a. av Taylor (1979) og Calvo (1983).

3 VEKSTTEORI

Det andre hovedfeltet som Phelps arbeidet på, var vekstteori. På slutten av 1950- og begynnelsen av 1960-tallet var det mange i den offentlige debatten i USA som hevdet at sparingen var for lav. Sett fra et økonomisk synspunkt var dette først og fremst et spørsmål om avveiningen mellom økt konsum i dag, eller sparing og økt realkapital som muliggjorde høyere konsum i fremtiden. Dette var tema for Phelps (1961), med den uvanlige tittelen «The Golden Rule of Accumulation: A Fable for Growthmen». Den gyldne regel husker vi fra barneskolen – «alt dere vil at andre skal gjøre mot dere, skal også dere gjøre mot dem», og artikkelen er faktisk skrevet som et eventyr:

«Once upon a time the Kingdom of Solovia was gripped by a great debate. «This is a growing economy but it can grow faster», many argued. So the King appointed a task force to learn the facts of Solovian economic life».

I artikkelen viser Phelps at det høyeste konsumnivået som kan opprettholdes over tid – derfor den gyldne regel – ville tilfredsstillende et kriterium om at kapitalavkastningen var lik vekstraten i økonomien. Dette ville være oppfylt i en situasjon der landets sparerate var lik den andel av landets inntekt som tilfalt kapitaleierne.¹ Phelps var likevel ikke den eneste som arbeidet med dette problemstillingen, og i følge Howitt (2007) ble essensielt det samme

¹ En illustrasjon for lesere med sans for formell analyse. Anta at produksjon per arbeider er gitt ved $y = f(k)$, der k er realkapitalen per arbeider. Spareraten betegnes med s , slik at $sf(k)$ er sparingen per arbeider. Vi ser bort i fra depresiering av realkapitalen, og lar vekstraten i befolkningen være konstant lik n . I en steady state med konstant realkapital må vi ha $sf(k) = nk$, dvs. at økningen i realkapitalen ($sf(k)$) er lik det økte realkapitalbehovet knyttet til økt befolkning (nk). Dersom vi bare skal se på konsumnivåer som kan opprettholdes over tid, innebærer dette at realkapitalen per arbeider også må opprettholdes over tid. Maksimalt konsum gitt denne forutsetningen finner vi ved å maksimere $(1-s)f(k)$ gitt betingelsen av $sf(k) = nk$. Dette maksimeringsproblemet gir førsteordensbetingelsen $f'(k) = n$. Under fullkommen konkurranse er realrenten r lik kapitalavkastningen $f'(k)$, dvs. $r = f'(k)$. Det følger da at dersom den andel av nasjonalinntekten som kapitaleierne mottar, rk , er lik sparingen i landet, $sf(k)$, har vi at $r = n = f'(k)$. Dette tilfredsstillende dermed kravet om maksimalt opprettholdbart konsum.

resultat også vist av Allais, Beckmann, Desrousseaux, Robinson, Swan og von Weizsäcker.

I dette arbeidet greide imidlertid Phelps ikke å løse det vanskeligere problemet om hvilken politikk som ville være optimal dersom en også tok hensyn til kostnadene ved å øke kapitalbeholdningen opp til nivået som tilfredstilte den gyldne regelen. I Phelps' eventyr ble dette ganske enkelt kommentert med at «*Forget grand optimality. Solovians are a simple people. We need a simple policy.*» Den optimale politikken ble imidlertid senere analysert av Cass (1965) og Koopmans (1965).

Phelps kom tilbake til problemstillinger knyttet til den gyldne regel. I sin 1965-artikkel i *American Economic Review* viste han et teoretisk sett meget fascinerende resultat om *dynamisk ineffisiens*. Ut fra en generell tanke om at høy sparing er til ulempe for oss, men til fordel for fremtidige generasjoner, skulle en kanskje tro at dette også ville gjelde hvis spareraten var høyere enn den gyldne regel sa. Phelps viste imidlertid at dette ikke er tilfelle. Tvert om vil høyere sparerate enn den gyldne regel innebære dynamisk ineffisiens i den forstand at alle generasjoner kan få høyere konsumnivå dersom spareraten ble redusert. Den høye spareraten vil dermed verken være til fordel for oss eller for våre etterkommere. Fremtidige generasjoner vil naturligvis isolert sett tape på å overta mindre realkapital fordi vi sparer mindre. Men til gjengjeld vil de tjene på at de selv ikke behøver å spare så mye. Dersom spareraten er høyere enn ved den gyldne regel, slik at kapitalavkastningen er lavere enn vekstraten i økonomien, vil tapet ved mindre realkapital være mindre enn gevinsten ved lavere sparerate. Dermed vil alle generasjoner tjene på en reduksjon i spareraten.

I samarbeid med Robert Pollak (Phelps og Pollak, 1968) viste imidlertid Phelps at økonomien også kan ende opp med for lite sparing. Motivert bl.a. av Strotz (1956) analyse av tidinkonsistens drøftet Phelps og Pollak hvor mye sparing som ville bli realisert i en økonomi der alle generasjoner verdsetter konsumet til egen generasjon høyere enn konsumet til fremtidige generasjoner. Mer spesifikt antok Phelps og Pollak at hver generasjon verdsetter konsumet til barn og barnebarn likt, men verdsetter konsumet til egen generasjon høyere enn dette. Phelps og Pollak viser at i dette tilfellet blir sparingen lavere enn det optimale nivået. For det første vil naturligvis hver generasjon spare litt mindre fordi de verdsetter eget konsum høyere

enn fremtidige generasjoners. Men dette blir forsterket ved at hver generasjon vet at neste generasjon også verdsetter eget konsum høyest. Dette senker nåværende generasjons nytte ved å overlate konsum til sine barn, noe som reduserer sparingen ytterligere.

Phelps hadde også flere bidrag som må ses som forløpere til *moderne vekstteori*. I Phelps (1966) viser han at det også er en gylden regel for forskning, som er av samme form som den gyldne regel for realkapital. I optimum skal avkastningen på forskning, som kan ses som investering i teknologisk utvikling, være lik vekstraten i økonomien. Trolig viktigere er bidraget i 1966 med Richard Nelson, der de ser på virkningene av en antakelse om at utdanning, dvs. mer humankapital, gjør arbeidsstyrken mer egnet til å ta i bruk ny teknologi. Denne antakelsen innebærer at produktivitetsveksten knyttet til bedre teknologi avhenger av beholdningen av humankapital, i motsetning til en mer standard antakelse om at det er økningen i humankapitalen som har betydning. Denne antakelsen har senere blitt fulgt opp i empirisk vekstteori, se f.eks. Barro og Sala-i-Martin (2004).

4 AVSLUTNING

Edmund Phelps har gjort mange viktige bidrag til økonomisk forskning, som har fått stor betydning både for forskningen, og for økonomisk politikk. I tillegg til bidragene som er nevnt her, har Phelps også bl.a. skrevet viktige artikler om kapitalakkumulasjon under usikkerhet (Phelps, 1962), inflasjon som skattekilde (Phelps, 1973b), optimal skattlegging (Phelps, 1973a), om statistisk diskriminering (1972a, 1972b), og om problemer knyttet til teori om rasjonelle forventninger (Phelps, 1983). En må derfor si seg enig med Pissarides og Stiglitz om at prisen er meget velfortjent.

Hva med Hallvard Bakkes kritikk? For egen del kan jeg i noen grad være enig med Bakke i at for stram pengepolitikk i noen europeiske land trolig har bidratt til høyere arbeidsledighet enn nødvendig, i samsvar med Balls funn referert over. Kanskje bør denne pengepolitikken ses i lys av en snever forståelse av teori om likevektsledighet. Men det ville uansett være urimelig å laste Phelps for eventuell «misbruk» av den økonomiske forståelse som han har bidratt til. Særlig gjelder dette når Phelps selv har gjort en stor innsats for å nyansere forståelsen av likevektsledighetsbegrepet.

For egen del må jeg innrømme at selv om jeg naturligvis kjente til de viktigste av Phelps' bidrag, hadde jeg likevel ikke innsett omfanget og betydningen av hans forskningsinnsats. De seks foregående årene har Nobelprisen blitt delt mellom to eller tre personer. Men når ser på Phelps bidrag til økonomisk forskning, sitter man igjen med tanken om at her er det sannelig en som har fortjent å få den alene.

REFERANSER:

- Akerlof, G., W. Dickens og G. Perry (1996): «The Macroeconomics of Low Inflation», *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 1, 1-76.
- Ball, L. (1999): «Aggregate Demand and Long-Run Unemployment», *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 2, 189-251.
- Barro, R. J. og X. Sala-i-Martin (2004): *Economic Growth*. MA: MIT Press, Cambridge.
- Calvo, G. (1983): «Staggered Prices in a Utility-Maximizing Framework», *Journal of Monetary Economics*, Vol. 12, 383-398.
- Cass, D. (1965): «Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation», *Review of Economic Studies*, Vol. 32, 233-240.
- Friedman, M. (1968): «The Role of Monetary Policy», *American Economic Review*, Vol. 58, 1-17.
- Holden, S. (1994): «Wage bargaining and nominal rigidities», *European Economic Review*, 38, 1021-39.
- Howitt, P. (2007): «Edmund Phelps: Macroeconomist and Social Scientist», kommer i *Scandinavian Journal of Economics*.
- Koopmans, T. (1965): «On the Concept of Optimal Economic Growth», *The Econometric Approach to Development Planning*, Amsterdam: North-Holland.
- Kungliga Vetenskapsakademien (2006): «Edmund Phelps' Contributions to Macroeconomics», http://www.kva.se/KVA_Root/files/newspics/DOC_200610914458_62566720940_ecoadvo6.pdf.
- Lipsey, R. G. (1960): «The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis», *Economica*, Vol. 27, 1-31.
- Lucas, R. E., Jr. (1972): «Expectations and the Neutrality of Money», *Journal of Economic Theory*, Vol. 4, 103-124.
- Nelson, R. og E. S. Phelps (1966): «Investments in Humans, Technological Diffusion and Economic Growth», *American Economic Review: Papers and Proceedings*, Vol. 56, 69-75.
- Phelps, E. S. (1961): «The Golden Rule of Accumulation: A Fable for Growthmen», *American Economic Review*, Vol. 51, 638-643.
- Phelps, E. S. (1962): «The Accumulation of Risky Capital: A Sequential Utility Analysis», *Econometrica*, Vol. 30, 729-743.
- Phelps, E. S. (1965): «Second Essay on the Golden Rule of Accumulation», *American Economic Review*, Vol. 55, 793-814.
- Phelps, E. S. (1966): «Models of Technical Progress and the Golden Rule of Research», *Review of Economic Studies*, Vol. 33, 133-145.
- Phelps, E. S. (1967): «Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time», *Economica*, Vol. 34, 254-281.
- Phelps, E. S. (1968): «Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium», *Journal of Political Economy*, Vol. 76, 678-711.
- Phelps, E. S. (1969): «The New Microeconomics in Inflation and Employment Theory», *American Economic Review: Papers and Proceedings*, Vol. 59, 147-160.
- Phelps, E. S. et al. (1970): *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*. New York: W.W. Norton.
- Phelps, E. S. (1970): «Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium», i E. S. Phelps et al.: *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*. New York: Norton.
- Phelps, E. S. (1972a): *Inflation Policy and Unemployment Theory*. New York: Norton.
- Phelps, E. S. (1972b): «The Statistical Theory of Racism and Sexism», *American Economic Review*, Vol. 62, 659-661.
- Phelps, E. S. (1973a): «Taxation of Wage Income for Economic Justice», *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 87, 331-354.
- Phelps, E. S. (1973b): «Inflation in the Theory of Public Finance», *Swedish Journal of Economics*, Vol. 75, 67-82.
- Phelps, E. S. (1983): «The Trouble with Rational Expectations and the Problem of Inflation Stabilization», i R. Frydman and E. S. Phelps (eds.): *Individual Forecasting and Aggregate Outcomes: Rational Expectations' Examined*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phelps, E. S. (1994): *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Employment, Interest and Assets*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Phelps, E. S. og R. A. Pollak (1968): «On Second-Best National Saving and Game-Equilibrium Growth», *Review of Economic Studies*, Vol. 35, 185-199.
- Phelps, E. S. og J. B. Taylor (1977): «Stabilizing Powers of Monetary Policy under Rational Expectations», *Journal of Political Economy*, Vol. 85, 163-190.

Phelps, E. S. og S. G. Winter (1970): «Optimal Price Policy under Atomistic Competition», i E.S. Phelps, et al.: *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*. New York: Norton.

Phillips, A. W. (1958): «The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957», *Economica*, Vol. 25, 283-289.

Pissarides, C. (2000): *Equilibrium Unemployment Theory*. Cambridge, MA: MIT Press.

Samuelson, P.A. og R.M. Solow (1960): «Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy», *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 50, 177-194.

Sargent, T. J. og N. Wallace (1975): «'Rational' Expectations. The Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule», *Journal of Political Economy*, Vol. 83, 241- 54.

Strotz, R. (1956): «Myopia and Inconsistency in Dynamic Utility Maximization», *Review of Economic Studies*, Vol. 23, 165-180.

Taylor, J. B. (1979): «Staggered Wage Setting in a Macro Model», *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Vol. 69, 108-113.

Tobin, J. (1972): «Inflation and unemployment», *American Economic Review*, Vol. 62, 1-18.

ANNONSE

FLYTTEPLANER?

Vi vet ikke om våre abonnenter flytter mer enn andre, men det virker slik. Hver måned får vi tidsskrifter i retur fordi adressaten har flyttet. Spar oss for ekstra porto og deg selv for forsinkelser.

Meld flytting per telefon 22 31 79 90/telefaks 22 31 79 91,
e-post: sekretariatet@samfunnsokonomene.no eller skriv til oss.

Navn:

Ab.nr./medl.nr:

Ny adresse:

SAMFUNNSØKONOMENES FORENING Postboks 8872 Youngstorget • 0028 OSLO

KAREN N. BYRHAGEN

Forskningsassistent ved Senter for økonomisk forskning AS

TORBERG FALCH

Førsteamanuensis ved Institutt for samfunnsøkonomi, NTNU

BJARNE STRØM

Professor ved Institutt for samfunnsøkonomi, NTNU

Progresjon og frafall i videregående opplæring*

Vi studerer årsaker til manglende studieprogresjon i videregående opplæring. Nesten 30 prosent av elevene som starter videregående opplæring er ikke i gang med 3. studieår 2 år senere. Det gir grunn for myndighetene til å vurdere tiltak for å bedre progresjonen når utdanning har positive effekter både på individet og samfunnet og lang tidsbruk er kostbart. Vi finner at gjennomsnittskarakteren fra ungdomsskolen er den klart viktigste faktoren som kan forklare avvik fra normal studieprogresjon, noe som indikerer at tiltak har størst potensiale hvis de settes inn før elevene begynner på videregående opplæring. I tillegg er det systematiske effekter av sosioøkonomisk bakgrunn og studieretning og regionale variasjoner.

1 INNLEDNING

Den positive sammenhengen mellom lønns- og utdanningsnivå er en av de best etablerte sammenhengene i samfunnsvitenskapene. I tillegg til at utdanning har en betydelig privatøkonomisk avkastning og bidrar til økt økonomisk vekst, blir det gjerne hevdet at økt utdanningsnivå har andre positive samfunnsmessige konsekvenser som redusert kriminalitet og bedre helse. Dette betyr at det er viktig å forstå hvilke faktorer som bidrar til variasjon i utdanningsnivå mellom individer.

Gjennomført videregående opplæring er i stor grad en betingelse for opptak til høyere utdanning, oppnåelse av fagbrev og sertifisering i mange yrker. Personer som ikke gjennomfører videregående opplæring vil dermed ha betydelig dårligere forutsetninger for videre utdannings- og arbeidslivskarriere. Mange av dem som fullfører videregående opplæring bruker lenger tid enn normert, noe som har en kostnad både for individet og for samfunnet som betaler for utdanningen. I denne artikkelen vil vi belyse forhold som påvirker tilbøyeligheten til avvik fra normal

* Takk til en anonym konsulent for nyttige kommentarer til et tidligere utkast. Denne artikkelen bygger på Byrhagen, Falch og Strøm (2006) gjennomført ved Senter for økonomisk forskning, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Byrhagen arbeider i dag i Kommunal- og regionaldepartementet.

studieprogresjon i videregående opplæring. Manglende studieprogresjon kan enten skyldes at elevene avslutter utdanningen, de skifter studieretning eller de bruker mer enn normert tid på studieretningen de startet på.

Internasjonal litteratur identifiserer flere empiriske hovedtrekk i frafall etter obligatorisk skole. Flere studier dokumenterer at gode initiale ferdigheter målt ved resultatene fra obligatorisk skole reduserer frafall [Rice (1999) og Maani og Kalb (2007)]. Videre tyder internasjonale studier på at gode lokale arbeids- og lønnsmuligheter for ufaglærte øker tilbøyeligheten til å avbryte utdanningen [Black, McKinnish og Sanders (2005) og Clark (2002)]. Basert på resultatene i den internasjonale litteraturen er det derfor grunn til å vente at elvenes progresjon i videregående skole også i Norge avhenger av ferdighetsnivå fra grunnskolen og studieregion.

Det er allerede godt dokumentert at en forholdsvis stor andel av norske elever ikke gjennomfører opplæringsprogrammet eller gjennomfører det på lenger tid enn normert. I følge SSB's utdanningsstatistikk har kun 67 prosent av elevene som startet videregående opplæring i 2000 fullført videregående opplæring etter fem år. En arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet [Kunnskapsdepartementet (2006)] foreslår en rekke tiltak som de hevder kan realisere en målsetting om at 90 og 97 prosent av kullet som starter videregående opplæring i henholdsvis 2008 og 2010 skal oppnå dokumentert kompetanse.

For å kunne vurdere tiltak er det imidlertid viktig med kunnskap om hvilke faktorer som bidrar til frafall. Aggregerte data kan i begrenset grad brukes til dette. I denne artikkelen følger vi forløpet til årskullet som avsluttet grunnskole våren 2002 og som startet videregående opplæring (grunnkurs) høsten 2002. Utgangsspørsmålet vårt er: Hvilke faktorer påvirker sannsynligheten for ikke å ha normal progresjon i videregående opplæring? Vi legger vekt på betydningen av faglige forutsetninger, sosioøkonomiske kjennetegn, bostedsfylke og studieretning. Gjennomsnittskarakter fra ungdomsskolen vil være vårt mål på kunnskapene elevene har med seg fra grunnskolen. Denne variabelen kan påvirke frafallstilbøyeligheten på minst to måter. For det første kan karakterene påvirke sannsynligheten for å bli tatt opp på den studieretning eller den videregående skole som er førsteønsket til eleven. For det andre kan karakterene reflektere faglige for-

utsetninger til å mestre kravene på den enkelte studieretning.

Artikkelen er organisert på følgende måte: Avsnitt 2 gir det konseptuelle rammeverket for forståelsen av frafall i videregående opplæring og en oversikt over den internasjonale litteraturen. Avsnitt 3 presenterer datamaterialet og økonometrisk tilnærming, mens avsnitt 4 viser empiriske resultater. Konkluderende merknader følger i avsnitt 5.

2 SAMFUNNSØKONOMISK RELEVANS OG TIDLIGERE LITTERATUR

Individenes utdanningskarriere er et resultat av en serie beslutninger som individene og familiene gjør på ulike tidspunkter i livsløpet. I dette avsnittet vil vi konsentrere oss om beslutninger som tas etter at elevene er ferdig med obligatorisk skole. Elevene vil da måtte foreta valg mellom ulike alternativer basert på tilgjengelig og ofte mangelfull informasjon om framtidig utfall ved de ulike alternativene.

2.1. Humankapitalteori

Teorien om investering i humankapital opprinnelig formulert av Becker (1964) og Ben-Porath (1967) gir et godt utgangspunkt for forståelsen av utdanningsvalgene. Denne teorien innebærer at elevene sammenligner nyttevirkningene av mulige utdanningsvalg. Analogien til investering i realkapital er åpenbar. Utdanning gir avkastning i form av både en inntektspremie og ikke-monetære nyttevirkinger i framtida og dette representerer inntekts-siden i prosjektet. Kostnadene består av eventuelle direkte monetære kostnader til utdanningen, den arbeidsinntekt individet går glipp av i løpet av utdanningsperioden, samt eventuelle ikke-monetære kostnader.

I sin enkleste form sier humankapitalteorien at individets beslutning om å foreta videre investeringer i utdanning baseres på en sammenligning av avkastningen (målt over livsløpet) av en ekstra periode utdanning med avkastningen av å gå ut i arbeidslivet eller over i annen aktivitet. Både individuelle faktorer som ferdighetsnivå og preferanser og markedsvariable som for eksempel forventet lønn og selssetningsmuligheter vil påvirke denne beslutningen.

Hvis man betrakter utdanningsbeslutningene som sekvensielle, er den neste beslutningen, gitt at individet velger å ta lenger utdanning, valg av type utdanning. For videregående

ende opplæring er det et valg av studieretning. En elev ønsker å starte på yrkesfaglig studieretning dersom eleven (gitt sine initiale ferdigheter og preferanser) vurderer forventet nytte over livsløpet med denne utdanningsbakgrunnen å være høyere enn forventet nytte med studieforberedende studieretning. Herunder ligger selvsagt også en vurdering av sannsynligheten for å klare å gjennomføre den valgte studieretningen sammenlignet med alternativet.

Ideelt sett skulle vi ønske å modellere hvert enkelt av disse valgene. Dette er imidlertid krevende både når det gjelder dataatilfang og teoretisk og empirisk modelleringsarbeid.¹ I denne artikkelen nøyer vi oss derfor med å estimere sammenhenger som må tolkes som reduserte former. Vi estimerer hvordan ulike faktorer påvirker sannsynligheten for avvik fra normal studieprogresjon, noe som representerer den kombinerte effekten på det initiale valget av studieretning og de videre beslutningene om studieprogresjon.

Det viser seg at mange elever som starter videregående opplæring velger å skifte studieretning underveis eller helt å avslutte utdanningskarrieren. Hvilke faktorer kan tenkes å påvirke en slik beslutning? For det første vil det være noen elever som ikke oppfyller faglige og andre krav til å fortsette. For det andre vil initialt valg av studieretning være foretatt på basis av ufullstendig informasjon. Hvis ny informasjon om egenskapene ved studieretningen innebærer at forventet avkastning ved fullføring er mindre enn for en annen studieretning, kan det være optimalt for eleven å skifte studieretning. Tilsvarende, hvis den nye informasjonen innebærer at avkastningen er størst i annen aktivitet (for eksempel i ordinær jobb), kan eleven velge denne aktiviteten.

Teorien for investering i humankapital forutsetter at individer som velger å avbryte en utdanning gjør dette ut fra en vurdering av hva som er best for dem selv under de gitte rammebetingelsene. Slik sett burde det ikke være grunn for myndighetene til å være bekymret for frafallet i videregående opplæring. Imidlertid kan det være grunn til bekymring dersom beslutningen om å avbryte utdanning-

en framstår for eleven som rasjonelt *ex ante*, men ikke rasjonelt *ex post*. Dette er åpenbart en grunn til at det fins lovgivning om lengden på den obligatoriske skolen og vedtak om forlengelse av denne som det er mange eksempler på. Slik lovgivning og mer generelt tiltak fra myndighetenes side for å redusere frafall er gjerne begrunnet med at utdanning har en rekke positive effekter både for individet og samfunnet. I tillegg vil forsinkelse i form av lenger tidsbruk enn normalt representere en ekstra kostnad både for individet og samfunnet når den direkte utdanningskostnaden er skattefinansiert.

Avvik mellom individuell *ex ante* og *ex post* rasjonalitet kan ha mange årsaker. Det kan skyldes at elever har manglende og systematisk feil informasjon om alternativene på beslutningstidspunktet eller at individet ikke foretar en konsistent diskontering av framtidige nyttevirkinger.² Dessuten forutsetter standardmodellen at finansieringen ikke begrenser familienes valgmuligheter. I tillegg til disse momentene kan det være positive effekter for samfunnet som helhet ut over den privatøkonomiske avkastningen ved at en elev fullfører. Disse forholdene tilsier at en fullgod forståelse av problemet med frafall i videregående opplæring også krever at vi stiller spørsmålet om den kontrafaktiske situasjon for dem som faller fra, altså den kausale effekten av å gjennomføre videregående skole på normert tid.

Det er en meget stor litteratur om avkastningen på utdanning, typisk målt som økningen i lønn per års ekstra utdanning. Hægeland (2003) gir en oversikt over litteraturen på området, og spesielt norske avkastningsberegninger. Eksplisitt forskning som studerer både inntektsmessig avkastning og ikke-økonomiske effekter av å fullføre versus ikke fullføre high school eller videregående skole er mer begrenset. Oreopoulos (2005) bruker data fra Storbritannia og Irland og finner at det å gå et år til på high school har signifikante positive virkninger på helse, arbeidsmarkedsaktivitet og subjektive indikatorer på tilfredshet, i tillegg til en årlig inntektsøkning på 12 prosent.³ Rouse (2005) gir en interessant oversikt over litteraturen, i tillegg til egne analyser. Hennes estimater innebærer også at frafall fra high school i USA innebærer et

¹ Eckstein og Wolpin (1999) etablerer og estimerer en strukturmodell for sekvenser av valg mellom dropout og fortsettelse i high school for amerikanske elever.

² Inkonsistent diskontering innebærer for eksempel at individets verdsetting av framtidige nyttevirkinger som 16-åring avviker fra verdsettingen som 19-åring. Det betyr at en beslutning som framsto som optimal for individet som 16-åring, framstår som ikke-optimal når han er 19. Slik hyperbolsk diskontering er behandlet i for eksempel O'Donoghue og Rabin (1999).

³ Oreopoulos (2005) utnytter at det har vært endringer over tid i den lovfestede lengden på obligatorisk skolegang i Storbritannia og Irland til å beregne avkastningen.

betydelig inntektstap for individet og samfunnet. Selv om det er usikkert i hvilken grad dette kan overføres til andre land med andre institusjonelle rammebetingelser, tyder den internasjonale forskning på at frafall i videregående opplæring kan innebære et betydelig økonomisk tap.

2.2. Fylkeskommunenes rolle

Diskusjonen så langt har forutsatt at elevene kan velge videregående opplæring fritt, det vil si at tilbudet av studieplasser er uendelig elastisk. I norsk videregående utdanning synes dette å være en for restriktiv antakelse. En rekke forhold på tilbudssiden i utdanningsmarkedet legger begrensninger på elevenes valgmuligheter.

Den sentrale aktør på tilbudssiden i Norge er fylkeskommunene i egenskap av å være skoleeier. Opplæringslova § 13-3 fastslår at «Fylkeskommunen skal oppfylle retten til videregående opplæring». Opplæringstilbud skal være i samsvar med søkerens ønsker, stadfestet i Opplæringslova § 3-1 ved at ungdom har rett til tre års videregående opplæring i ett av tre prioriterte utdanningsprogram.⁴ I tillegg til denne eksplisitte oppgaven formulert i Opplæringslova, er det også forventninger om at opplæringstilbudet ivaretar bredere samfunnsmessige målsettinger. Tilbudet skal ta hensyn til samfunnets og arbeidslivets behov, som impliserer opplæring av høy kvalitet i studieretninger som i nødvendig grad avspeiler næringsstrukturen lokalt. I tillegg er det ønskelig at elevene får opplæring i rimelig nærhet til eget bosted.

Innenfor dette rammeverket står fylkeskommunene nok så fritt med hensyn til sammensetning av studieretninger, skolestruktur, dimensjonen på den enkelte skole, etc.⁵ Dessuten kan opptaket til videregående opplæring organiseres på ulike måter. Noen fylkeskommuner velger ikke å styre elevenes valg av skole, mens andre fylkeskommuner legger restriksjoner på elevenes valg av skole, for eksempel ved at administrative regler avgjør hvilken skole eleven i realiteten blir tatt opp på.⁶ I tillegg vil skolestrukturen i forhold til kommunikasjonsforholdene lokalt spille en rolle for elevenes kostnader knyttet til å gjennomføre videregående opplæring. Med spredt bosetting og sentralisert skolestruktur vil relativt mange elever måtte bo utenfor foreldrehjemmet for å gjennomføre opplæringsløpet. Det at

en elev blir forsinket eller avbryter videregående opplæring, kan derfor være et resultat av en kombinasjon av variable som påvirker elevens egne valg og restriksjoner som følger av fylkeskommunale beslutninger. Karakterene fra ungdomsskolen har betydning for hvilken skole og studieretning elevene kommer inn på når de søker seg til videregående opplæring. Manglende progresjon kan skyldes at eleven ikke fikk anledning til å starte på ønsket skole og studieretning, og derfor skifter til denne så fort som mulig.

2.3. Relatert litteratur

Internasjonale og norske studier av frafall etter obligatorisk skole har identifisert flere viktige empiriske hovedtrekk. For det første finner en rekke studier at elevenes faglige forutsetninger og sosioøkonomisk bakgrunn har betydning. Maani og Kalb (2007) studerer sammenhengen mellom beslutningen om å slutte skolen eller ikke som 16-åring i New Zealand. De finner at foreldrenes utdanningsnivå, foreldrenes inntekt, og elevenes individuelle ferdigheter målt ved IQ-tester som 8-åring og akademiske prestasjoner senere i skoleløpet har positive effekter på tilbøyeligheten til å fortsette utdanning ut over obligatorisk skole. Det er også verdt å merke seg at etnisk minoritetsbakgrunn ikke har noen statistisk signifikant effekt på tilbøyeligheten til å fortsette utdanningen når det kontrolleres for andre sosioøkonomiske karakteristika og akademiske prestasjoner. Rice (1999) finner at eksamensresultatene fra obligatorisk skole har klar positiv effekt på tilbøyeligheten til videre utdanning i England og Wales.

Videre tyder internasjonale studier på at arbeids- og lønsmulighetene som ufaglært påvirker tilbøyeligheten til å avbryte utdanningen. For eksempel finner Black m. fl. (2005) at en permanent økning i lønnsnivået til lavt utdannede i Pennsylvania på 10 prosent reduserer andelen av ungdomskullene som går videre fra obligatorisk skole til high school med 5-7 prosent på lang sikt. Resultatene for britiske regioner i Clark (2002) gir et klart bilde av at tilbøyeligheten til å velge videre utdanning er syklisk.

Forhold ved enkeltskoler kan også ha betydning for elevenes beslutninger. For eksempel kan det tenkes at ungdomsskoler med god tilgang på ressurser kan tilby bedre

⁴ Opplæringslova sier at i fag der læreplanen forutsetter lengre opplæringstid enn tre år, har ungdommen rett til opplæring i samsvar med den opplæringstiden som er fastsett i læreplanen.

⁵ Falch og Rattsø (1999) inneholder en empirisk analyse av faktorer som påvirker fylkeskommunale utgifter til videregående opplæring.

⁶ Haraldsvik (2003) gir en grundigere beskrivelse av inntaksprosedyrer i videregående opplæring og variasjoner mellom fylkene.

karriereveiledning slik at elevene derfra kan foreta mer informerte valg av studieretning. En interessant analyse i den sammenheng er en studie på britiske data av Andrews og Bradley (1997). De finner at sannsynligheten for å være i videre utdanning et halvt år etter obligatorisk skole er lavere for elever fra store skoler og for elever fra skoler med lavere gjennomsnittsprestasjoner. Dette kan tyde på at karakteristika ved ungdomsskolen eller egenskaper ved medelevene er viktige faktorer bak ungdommens utdanningsbeslutninger.

Omfattende studier av frafall fra videregående opplæring i Norge er gjennomført i regi av Helland og Støren (2004) og Markussen m.fl. (2006). Helland og Støren (2004) finner at yrkesfaglige studieretninger har høyere frafall enn de studieforberedende studieretninger, og at de tre nordligste fylkene har markert høyere frafall enn resten av landet. Markussen m.fl. (2006) benytter data kun for syv østlandsfylker for kullet som avsluttet ungdomsskolen våren 2002 og studerer frafallet for disse elevene fram til 2005. Samlet sett tyder analysen til Markussen m. fl. (2006) på at frafallet er betydelig påvirket av skolefaglige ferdigheter og at sosiale bakgrunnsfaktorer har en selvstendig virkning på frafallet.

3 DATAMATERIALET OG METODE

Datamaterialet vi benytter er elever registrert i Statistisk Sentralbyrås individbaserte utdanningsstatistikk, Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB). Vi følger elever som startet grunnkurs i videregående opplæring første gang høsten 2002 og som avsluttet grunnskolen våren 2002, totalt 52 481 elever. Dette er det første kullet der karakterinformasjon fra ungdomsskolen er registrert. Om lag 97 prosent av elevene som avsluttet grunnskolen våren 2002 omfattes av analysen og om lag 96 prosent av dem er født i 1986. Vi bruker opplysninger om elevenes situasjon i starten på det tredje skoleåret etter at dette ungdomsskolekullet startet i videregående opplæring (det vil si høsten 2004) som utgangspunkt for analysen av avvik fra normal studieprogresjon.

Frafall fra videregående opplæring kan defineres på flere ulike måter, og det er vanskelig å fange opp alle elevene fordi det finnes mange ulike veier å gå for å oppnå studie-

eller yrkeskompetanse fra videregående opplæring. Normalt er videregående opplæring normert til 3 eller 4 år avhengig av type studieretning. For de studieretninger som gir studiekompetanse tilsier normal progresjon at elevene skal avslutte videregående opplæring etter 3 år.⁷ På de fleste yrkesfaglige retningene går elevene 2 år i skole før de avslutter opplæringen med 2 år i lære hos en bedrift. Normal progresjon tilsier dermed at de skal bruke 4 år før de oppnår yrkeskompetanse (fagbrev/svennebrev). Men for alle disse elevene tilsier normal studieprogresjon at eleven er i gang med kurstrinn 3, VK2 eller bedriftsopplæring, høsten 2004. I gjennomsnitt er det 72 prosent av elevene som har normal studieprogresjon i vårt datamateriale. Avvik fra normal studieprogresjon kan deles inn i to hovedtyper. For det første kan eleven ha avbrutt videregående opplæring og derfor ikke være registrert høsten 2004. For det andre kan eleven hatt forsinkelser i opplæringen, for eksempel på grunn av skiftet studieretning, og derfor er registrert på et lavere kurstrinn enn kurstrinn 3 høsten 2004. Begge disse årsakene omfatter om lag 14 prosent av elevene i vårt datamateriale.

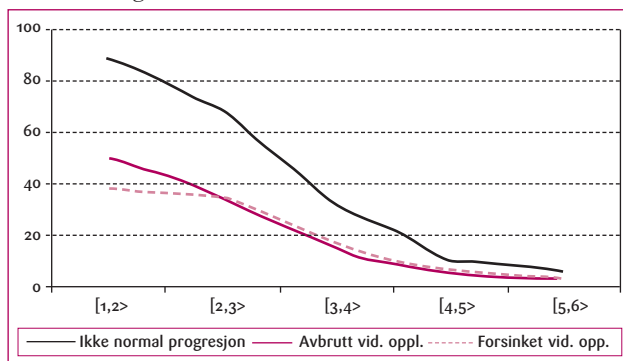
Gjennomsnittskaracter fra 10. klasse danner grunnlaget for opptaket til videregående opplæring. Karacterskalaen er fra 1 til 6, der 1 er dårligste karakter. Gjennomsnittskaracteren beregnes basert på standpunktkarakterer og eksamenskaracterer og er i vårt utvalg på 3,9 i gjennomsnitt. Figur 1 viser at sammenhengen mellom gjennomsnittlige karakterer fra ungdomsskolen og frafall er svært sterk. Dess dårligere karakterer, dess større er sannsynligheten for avvik fra normal studieprogresjon. For elever med gjennomsnittskaracter fra ungdomsskolen lavere enn 2 er det hele 89 prosent som ikke har normal studieprogresjonen, mens det gjelder kun 6,4 prosent av elevene med gjennomsnitt på 5 eller bedre. Videre viser figuren at mangel på normal studieprogresjon er likt fordelt mellom avbrutt utdanning og forsinkelse.

Flere studier dokumenterer at jenter har bedre skoleprestasjoner enn gutter. I våre data er det 19,6 prosent av guttene som har dårligere gjennomsnittskaracter enn 3 fra ungdomsskolen, men kun 8,2 prosent av jentene. Det kan være årsaken til at vi observerer større frafall i videregående opplæring blant gutter enn jenter. Når det gjelder

⁷ De 5 studieretningene som gir studiekompetanse er allmenne, økonomiske og administrative fag, musikk, dans og drama, idrett, naturbruk (VK2 naturforvaltning) og formgivning (VK2 tegning, form og farge). En alternativ måte å få studiekompetanse på er to år på yrkesfaglig studieretning pluss ett år med allmennfaglig påbygning. Det er også mulig å ta allmennfaglig påbygning etter fullført læretid.

sosioøkonomisk bakgrunn, er frafallet nesten dobbelt så høyt blant første generasjons ikke-vestlige innvandrere som blant elever uten innvandrerbakgrunn, og over tre ganger så stort blant elever der mor eller far har utdanning kun på grunnskolenivå sammenlignet med elever der mor eller far har høyere grads høyere utdanning.

Figur 1 *Frafallsprosent og gjennomsnittskarakter fra ungdomsskolen.*

Frafallet avhenger også av hvilken studieretning eleven startet på etter ungdomsskolen. De yrkesfaglige studieretningene har betydelig større frafall enn de studieforberedende retningene. Vi vil analysere om det høye frafallet i yrkesfaglige studieretninger skyldes at det er spesielle forhold ved disse, eller om årsaken er at faglig svakere elever starter på disse retningene.⁸

3.1. Økonometrisk tilnærming

For å isolere effekten av de enkelte variable, estimerer vi lineære sannsynlighetsmodeller.⁹ La Y_i være en indikator som tar verdien 1 dersom elev i avviker fra normal studieretning. Modellen kan da formuleres som

$$(1) Y_i = \beta_1 + \beta_2 \text{KARAKTER}_i + \beta_3 X_i + F_j + u_i$$

KARAKTER_i er gjennomsnittskarakteren fra ungdomsskolen for individ i , X_i er et sett av sosioøkonomiske variable med tilhørende koeffisientvektor β_3 , F er faste effekter for

studieretning og fylke og u er et stokastisk restledd. Forventingsrette anslag på parametrene i modellen krever at restleddet er ukorrelert med blant annet indikatorene for studieretning. Siden studieretning i hovedsak er individuelle valg kreves det derfor også at restleddet er ukorrelert med uobserverbare variable som påvirker studieretningsvalget.¹⁰

I realiteten vil disse kravene neppe være oppfylt, selv med et stort batteri av observerbare individ- og familiekarakteristika. Vår tilnærming i denne artikkelen er å studere systematisk hvordan estimatene påvirkes når vi inkluderer ulike sett av kontrollvariable, selv om vi altså ikke kan påstå at vi har estimert kausale effekter når vi inkluderer det maksimale settet av kontrollvariable vi har til disposisjon. I tillegg til å estimere ligning (1) estimerer vi derfor også versjoner av modellen som utelater karakterer eller sosioøkonomisk bakgrunn og modeller som inkluderer faste skoleeffekter.

En rekke kontrollvariable av sosioøkonomisk art inkluderer i de økonometriske modellene. Det er en indikator for om eleven er født i 1986, en indikator for kjønn og indikatorer for innvandrerbakgrunn basert på om elevene er første eller andre generasjons vestlige eller ikke-vestlige innvandrere. For foreldrenes utdanning inkluderer indikatorer for om høyeste fullførte utdanning er videregående opplæring, lavere grads høyere utdanning eller høyere grads høyere utdanning, der elever som har foreldre med kun grunnskoleutdanning er referansekategori. Vi benytter utdanningsnivået til både mor og far. Når det gjelder foreldrenes arbeidsmarkedstilknytning, inkluderer også separate indikatorer for mor og far. Videre inkluderer indikatorer for om eleven bor sammen med mor men ikke far, bor sammen med far men ikke mor og om eleven ikke bor sammen med verken mor eller far, med gifte eller samboende foreldre som referansekategori.¹¹ I denne artikkelen fokusere vi på effekten av kjønn, innvandrerbakgrunn og foreldrenes utdanning. I tillegg til de sosio-

⁸ I gjennomsnitt er karakteren for elever som starter på studieretninger som gir studiekompetanse på 4,35 mens den for elever på yrkesfaglige studieretninger er på 3,50.

⁹ Det er velkjent at den lineære sannsynlighetsmodellen estimert med OLS har en del svakheter, blant annet heteroskedastiske restledd og mulighet for prediksjoner utenfor 0-1-intervallet. Ikke-lineære alternativer som logit og probit modeller er derfor relevante, se Wooldridge (2003, kap.17) for diskusjon av disse modelltypene. Estimerte parametre fra en lineær modell er lette å tolke og vi har derfor valgt å benytte denne metoden i denne artikkelen, men det må understrekes at disse må tolkes med forsiktighet utenfor gjennomsnittsverdiene til forklaringsvariablene. Vi har også estimert versjoner av modellen med logit og probit, men resultatene i disse modellene (de estimerte marginaleffektene evaluert for gjennomsnittsverdier på forklaringsvariablene) avviker svært lite fra resultatene vi rapporterer her. Vi rapporterer kun tester for statistisk signifikans som er basert på standardavvik korrigert for heteroskedastisitet i restleddet.

¹⁰ Dette er det samme som å si at vi ikke har såkalt seleksjonsskjevheter.

¹¹ Vi eksperimenterte også med å inkludere foreldrenes inntektsnivå som separat variabel i modellen, men effekten av denne variabelen var svært liten. Inkludering av inntekten ga svært små endringer i effekten av de andre variablene i modellene.

økonomiske variablene har vi også inkludert to variable som karakteriserer den videregående skolen eleven startet på i 2002. Det er antall studieretninger og antall elever på skolen.¹²

4 RESULTATER

4.1 Karakterer og sosioøkonomiske variable

Modellen rapportert i kolonne (1) i Tabell 1 inkluderer kun gjennomsnittskarakteren fra ungdomsskolen i tillegg

Tabell 1 Estimeringsresultater. Avhengig variabel er en indikator for avvik fra normal studieprogresjon.

	(1)	(2)	(3)
Gjennomsnittskarakter fra grunnskolen	-0.237 (91.8)*	-	-0.226 (80.9)*
Gutt	-	0.046 (11.5)*	-0.034- (8.82)*
Første generasjon vestlig innvandrere	-	0.017 (0.57)	0.032 (1.07)
Andre generasjon vestlig innvandrere	-	0.014 (0.28)	0.048 (0.94)
Første generasjon ikke-vestlig innvandrere	-	0.009 (0.77)	-0.030 (2.75)*
Andre generasjon ikke-vestlig innvandrere	-	0.004 (0.27)	-0.027 (1.94)
Mors høyeste utdanning er videregående utdanning	-	-0.077 (11.3)*	-0.040 (6.32)*
Mors høyeste utdanning er lavere grads høyere utdanning	-	-0.102 (13.4)*	0.027 (3.74)*
Mors høyeste utdanning er høyere grads høyere utdanning	-	-0.093 (8.43)*	0.003 (0.28)
Mors utdanning er uoppgitt	-	0.023 (1.34)	0.006 (0.38)
Fars høyeste utdanning er videregående utdanning	-	-0.050 (7.95)*	-0.024 (4.03)*
Fars høyeste utdanning er lavere grads høyere utdanning	-	-0.078 (10.7)*	-0.017 (2.53)
Fars høyeste utdanning er høyere grads høyere utdanning	-	-0.070 (8.6)*	0.006 (0.71)
Fars utdanning er uoppgitt	-	-0.031 (2.31)	-0.008 (0.60)
Faste grunnskoleeffekter (antall)	Nei	Nei	Nei
Faste effekter for videregående skole (antall)	Nei	Nei	Nei
Antall observasjoner	51257	52 285	51190
R ²	0.25	0.17	0.27

Note: Modellen er estimert som en lineær sannsynlighetsmodell ved minste kvadraters metode. Avhengig variabel er en indikatorvariabel som har verdien 1 hvis eleven har avvik fra normal studieprogresjon og 0 ellers. I tillegg til rapporterte variable inkluderer modellene (2)-(3) indikatorvariable for mor og far sin arbeidsmarkedstilknytning, indikatorvariable for om mor og far bor sammen, indikator for om eleven er født i 1986, antall elever på skolen, antall studieretninger på skolen, samt fylkesspesifikke og studieretningsspesifikke effekter. For fullstendige estimeringsresultater, se Byrhagen m. fl. (2006). t-verdier basert på robuste standardavvik (korrigert for heteroskedastisitet) i parenteser. * angir signifikant effekt på ett prosentnivå.

¹² I denne artikkelen fokuserer vi på effektene av individkarakteristika, studieretningseffekter og regionale forskjeller. Lokale arbeidsmarkedsforhold er derfor ikke direkte spesifisert i analysen. Men fylkesvise arbeidsmarkedsforhold er tatt hensyn til ved de fylkesspesifikke effektene og kan delvis forklare disse. Modellene med faste skoleeffekter kontrollerer for alle forhold felles for skolen, inkludert lokale arbeidsmarkedsforhold. Det betyr at estimatene vi presenterer ikke er beheftet med skjevheter knyttet til manglende spesifisering av lokale arbeidsmarkedsforhold.

til faste effekter for studieretning og fylke. Estimeringsresultatet innebærer at en økning i gjennomsnittskarakteren fra ungdomsskolen på et karakterpoeng reduserer sannsynligheten for å avvike fra normal studieprogresjon i begynnelsen av tredje studieår med nesten 24 prosentpoeng. For gitt studieretning og fylke vil altså en økning i de faglige ferdighetene på ungdomsskolen ha meget stor effekt på sannsynligheten for å ha normal studieprogresjon. Det må understrekes at dette er en partiell effekt. Vi kan ikke uten videre bruke denne effekten til å anslå hvor mye en generell kunnskapsforbedring i grunnskolen vil redusere frafallet i videregående opplæring. Hvis hovedårsaken til større frafall blant elever med dårligst ferdigheter i stor grad skyldes at de ikke blir tatt opp på den studieretning og skole som er deres første prioritet, vil en generell bedring i elevenes ferdigheter bare i begrenset grad påvirke det totale frafallet i videregående opplæring. Vårt inntrykk er imidlertid at de fleste elevene får oppfylt sine studieønsker.¹³ En analyse av om effekten av karakterer skyldes forhold på etterspørsels- eller tilbudssiden vil kreve nærmere studier og et større datamateriale enn vi har hatt til disposisjon. Først og fremst krever det informasjon om enkeltelevers prioriteringer av skoler og studieretninger.

Modellen som er presentert i kolonne (2) i Tabell 1 utelater karakterene og inkluderer i stedet settet med sosioøkonomiske variable. Siden den empiriske modellen inkluderer relativt mange sosioøkonomiske faktorer, velger vi å presentere effekter av kun et utvalg av dem i tabellen. Fullstendige resultater er presentert i Byrhagen, Falch og Strøm (2006). Resultatene fra denne modellen viser blant annet at frafallssannsynligheten er fem prosentpoeng større for gutter enn for jenter. Frafallssannsynligheten er ikke signifikant forskjellig for elever med og uten innvandrerbakgrunn, og den er størst når foreldrene kun har grunnskoleutdanning. Når det gjelder foreldrenes utdanningsnivå er det først og fremst utdanning utover grunnskoleutdanning som er av betydning, ikke hvor mye mer enn grunnskoleutdanning de har. Effektene av mors og fars utdanning er veldig like. Det er referanse-kategorien med kun grunnskoleutdanning som skiller seg fra de andre utdanningskategoriene. Når mor har kun grunnskoleutdanning er frafallet nesten 10 prosentpoeng større enn når hun har mer utdanning, mens denne effekten for fars utdanning er på rundt 7 prosentpoeng.

Mens modell (2) forklarer 17 prosent av variasjonen i frafallet, forklarer modell (1) hele 25 prosent av variasjonen. Gjennomsnittskarakteren fra ungdomsskolen forklarer i større grad avvik fra normal progresjon i videregående opplæring enn sosioøkonomiske faktorer. I kolonne (3) i Tabell 1 presenteres modellresultater når både karakterer og sosioøkonomisk variable er inkludert som forklaringsvariable. Effekten av karakterer påvirkes nesten ikke av at sosioøkonomiske variable inkluderes i modellen, mens effekten av foreldrenes utdanning reduseres betraktelig når karakterene inkluderes. Samtidig øker modellens forklaringskraft lite i forhold til modellen i kolonne (1).

Den betydelig sterkere effekten av sosioøkonomiske variable når vi ikke kontrollerer for karakternivå tyder på at familiebakgrunn er viktigst for prestasjonene eleven gjør i grunnskolen. En rekke studier finner at sosioøkonomiske variable som foreldrenes utdanningsnivå er sterkt korrelert med karakterer, se for eksempel Bonesrønning (2006) og Hægeland m. fl. (2005). Hægeland m. fl. (2005) finner for eksempel at elever med foreldre med utdanning på hovedfagnivå isolert sett har 10,5 grunnskolepoeng mer enn elever med foreldre med bare grunnskole, noe som tilsvarer rundt en karakter i hvert fag. Våre resultater tyder altså på at foreldrebakgrunn i hovedsak kun har en indirekte effekt på frafall. Gitt de faglige prestasjonene i grunnskolen, har foreldrebakgrunn liten betydning for sannsynligheten for manglende progresjon i videregående opplæring. Foreldrebakgrunn er først og fremst viktig fordi det påvirker prestasjonene i grunnskolen, mens effekten på frafall i videregående opplæring gitt disse prestasjonene er beskjeden.

Karakterene er viktig også for å forstå kjønnsforskjeller. Gutter har generelt dårligere studieprogresjon enn jenter selv når det betinges på valgt studieretning som i modell (2). Men når vi kontrollerer for karakterer har gutter signifikant lavere tilbøyelighet til avvik fra normal progresjon enn jenter. For gutter og jenter med samme karakternivå og sosioøkonomisk bakgrunn har guttene om lag 3,5 prosentpoeng lavere frafall. Noe av det samme finner vi for innvandrere. Ikke-vestlige innvandrere har litt lavere tilbøyelighet til avvik fra normal progresjon enn andre når vi betinger på karakternivå og observerbar foreldrebakgrunn. Det at en tilfeldig valgt elev med innvandrerbak-

¹³ Utdanningsdirektoratets statistikk for søkere og opptak i videregående opplæring viser at 80,9 prosent av søkerne i 2002 fikk oppfylt sine førsteønsker om kurs. Dette tallet omfatter søkere til både grunnkurs og videregående kurs.

grunn ser ut til å ha relativt dårlig progresjon skyldes gjennomsnittlig dårligere karakterer fra ungdomsskolen enn andre og at foreldrene typisk har lavt utdanningsnivå.

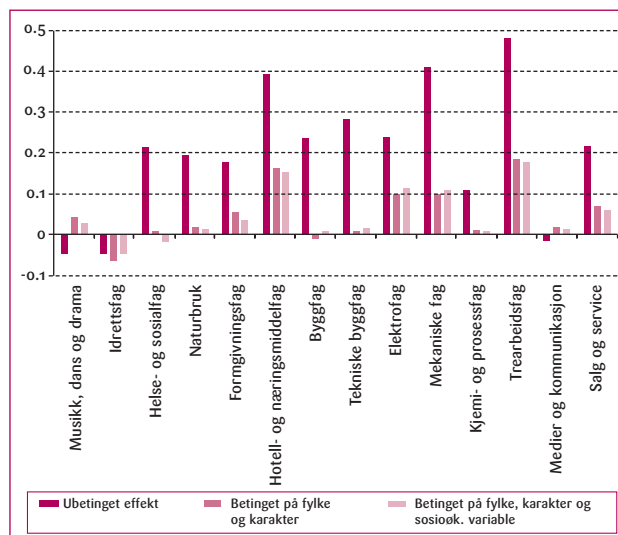
Avvik fra normal studieprogresjon kan dekomponeres i avbrutt utdanning og forsinkelse i utdanningen som i figur 1. Når vi gjør det finner vi at karakterer har veldig lik effekt på disse utfallene, noe også figur 1 indikerer. Det samme gjelder for kjønn, men for innvandrerbakgrunn og foreldrenes utdanningsnivå er det noen forskjeller. Bedre studieprogresjon blant ikke-vestlige innvandrere og elever som har foreldre med utdanning utover grunnskolen skyldes lavere sannsynlighet for avbrutt utdanning. På sannsynligheten for forsinkelse har disse faktorene ingen betydning.¹⁴

4.2 Forskjeller mellom studieretninger

Figur 2 presenterer ubetingete og betingete effekter på frafall av å starte på de ulike studieretningene. De betingete effektene er basert på estimeringsresultatene fra kolonne (1) og (3) i tabell 1 (disse koeffisientene er ikke presentert i tabellen). I alle estimeringene er studieretningen allmenne, økonomiske og administrative fag benyttet som referansestudieretning.¹⁵

I de yrkesfaglige studieretningene er frafallet til dels betydelig større enn på de studieforberedende studieretningene. Dette kan selvfølgelig skyldes at elevene som starter på yrkesfag har dårligere ferdigheter med seg fra grunnskolen. Det andre settet med effekter som er presentert i figur 2 er betinget på gjennomsnittskarakteren og fylke. Studieretningsforskjellene i frafall blir da mer enn halvert, mens effektene endres minimalt når vi også kontrollerer for sosioøkonomiske karakteristika. Disse resultatene viser at de ubetingete forskjellene mellom studieretningene i hovedsak fanger opp at elevene som starter på ulike studieretninger har ulikt ferdighetsnivå. Modeller som sammenligner elever med samme faglige utgangspunkt gir et bedre anslag på de rene studieretningseffektene. Fem studieretninger har betydelig høyere sannsynlighet for avvik fra normal studieprogresjon enn studieretningen allmenne, økonomiske og administrative fag i den betingete modellen. Det er trearbeidsfag, hotell- og næringsmiddel-fag, mekaniske fag, elektrofag og salg og servicefag. Effektene av å starte på disse studieretningene er signifikant på ett prosents nivå.

Figur 2 Studieretningseffekter. Referansestudieretning er allmenne, økonomiske og administrative fag.

Note: De betingete effektene er basert på estimeringsresultatene fra kolonne (1) og (3) i tabell 1. Fullstendige estimeringsresultater er presentert i Byrhagen m. fl. (2006).

Så langt har vi presentert estimater for gjennomsnittlige studieretningseffekter. Men betydningen av studieretning kan avhenge av elevkarakteristika. Byrhagen m. fl. (2006) rapporterer mer detaljerte resultater for ulike delutvalg basert på individkjennetegn og effekten av studieretning viser seg å være noe forskjellig mellom delutvalgene. Det er en tendens til at sannsynligheten for frafall er størst for de elevene som velger «utradisjonelle» studieretninger. Det gjelder jenter som velger «guttelinjer», gutter som velger «jentelinjer», elever med gode karakterer fra grunnskolen som velger yrkesfag, og elever med foreldre med høyere utdanning som velger yrkesfag.

Det er grunn til å understreke at de estimerte effektene ikke uten videre kan tolkes som «rene» studieretningseffekter selv etter at vi har kontrollert for et betydelig antall variable. For det første er det ikke usannsynlig at vi har utelatt variable som påvirker både valg av studieretning og tilbøyeligheten til frafall. Dersom utelatte variable som i seg selv øker tilbøyeligheten til å falle fra er positivt korrelert med sannsynligheten for å velge en yrkesfaglig studieretning, vil vi overvurdere effekten på frafallet av å starte på en yrkesfaglig studieretning. Videre kan det fylkeskommunale tilbudet av videregående kurs bidra til at sannsynligheten for manglende progresjon er større på noen ret-

¹⁴ Disse resultatene er dokumentert i Byrhagen m. fl. (2006).

¹⁵ Den ubetingete frafallssannsynligheten på denne studieretningen er om lag 15 prosent.

ninger enn på andre. Slik sett er det naturlig å tolke de estimerte studieretningseffektene som «øvre» anslag på de reelle effektene.

Et mulig problem ved den empiriske analysen vi har presentert så langt er at enkeltelevenes valg av studieretning også påvirkes av medelevenes valg. Det er ikke urimelig å tro at en elevs valg av studieretning avhenger av klassekameratene fra ungdomsskolen sine valg. For det andre kan elevenes valg av studieretning og informasjonsnivået de sitter inne med når de tar denne beslutningen variere med kvaliteten på rådgivningen i grunnskolen. For det tredje kan karaktersettingspraksis for standpunkt karakterer variere mellom skolene slik at effekten av gjennomsnittskarakterene delvis representerer denne variasjonen og ikke bare den rene variasjonen i ferdigheter.

For å undersøke om slike forhold har betydning for resultatene, har vi derfor estimert en modell med faste grunnskoleeffekter. Rent modellmessig innebærer det at vi inkluderer en indikatorvariabel i modellen for den ungdomsskolen som eleven ble uteksaminert fra som fanger opp alle forhold på skolenivå som påvirker tilbøyeligheten til frafall. Resultatene fra denne modellformuleringen er imidlertid sammenfallende med modell (3) i tabell 1. Variasjoner mellom ungdomsskoler påvirker verken effektene av studieretning eller av sosioøkonomiske variable.

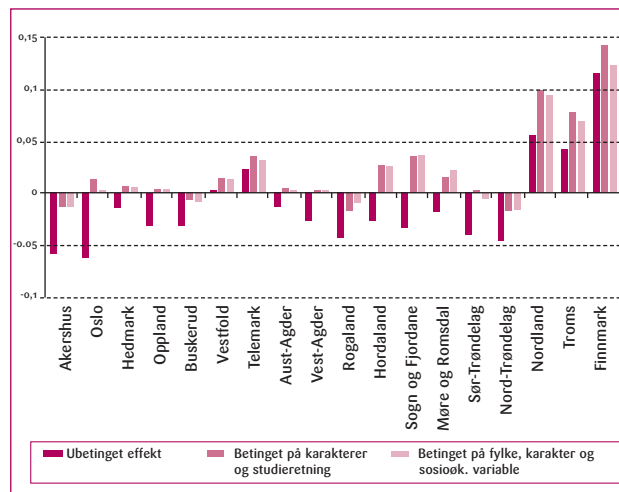
Et annet potensielt problem med de estimerte modellene er at studieretningseffektene delvis kan tenkes å fange opp utelatte egenskaper ved den enkelte videregående skole. For eksempel kan noen videregående skoler ha mangelfulle tilbud av videregående kurs i enkelte studieretninger slik at gjennomføring på normal studietid blir vanskeligere. Mer generelt kan vi ikke se bort fra at det er systematisk sammenheng mellom kvaliteten ved den enkelte videregående skole og studieretningssammensetningen ved skolen. En måte å fange opp slike utelatte variable på er å inkludere indikatorer for den videregående skolen som eleven startet på i modellen. Da vil estimerte studieretningseffekter vise forskjellen i frafall mellom studieretninger for elever som har like observerbare karakteristika og som startet på samme videregående skole.

Igjen finner vi at effektene er svært like de vi fant i grunnmodellen. Vi konkluderer derfor med at de estimerte effektene er robuste overfor kontroll for alle utelatte variable på skolenivå.

4.3. Forskjeller mellom fylker

Figur 3 presenterer ubetingete og betingete effekter på frafall av å bo i ulike fylker. Østfold er benyttet som referansefylke. Vi ser at det ubetingete frafallet er lavest i Akershus, Oslo, Rogaland og Trøndelagsfylkene. På den annen side framstår Telemark sammen med de tre nordligste fylkene med høyest frafall. I de betingete modellene er imidlertid frafallet i blant annet Akershus, Oslo, Rogaland og Trøndelagsfylkene ikke signifikant forskjellig fra Østfold. Det er interessant at forskjellen mellom de tre nordligste fylkene og referansefylket forsterkes til dels betydelig når det kontrolleres for karakternivå fra grunnskolen. Dette dempes litt når det i tillegg kontrolleres for sosioøkonomiske karakteristika ved elevene, men hovedbildet er likevel at frafallsproblemet er særlig stort i Nord-Norge. Resultatene fra den mest generelle modellversjonen innebærer at elever i Nordland, Troms og Finnmark har henholdsvis 9,4, 7,0 og 12,4 prosentpoeng høyere tilbøyelighet til å avvike fra normert studieprogresjon i 3. studieåret enn referansefylket Østfold. Dette er relativt store forskjeller.

Figur 3 Fylkeseffekter. Referansefylke er Østfold.

Note: De betingete effektene er basert på estimeringsresultatene fra kolonne (1) og (3) i tabell 1. Fullstendige estimeringsresultater er presentert i Byrhagen m. fl. (2006).

Det foreliggende materialet og de modellene vi har estimert kan imidlertid ikke gi noe bestemt svar på hvorfor frafallet er relativt stort i Nord-Norge. De estimerte fylkeseffektene reflekterer en kombinasjon av etterspørsels- og tilbudseffekter i utdanningsmarkedet. Etterspørselseffekter kan for eksempel være at arbeidsmarkedet for ufaglært arbeidskraft er relativt bedre i Nord-Norge enn i resten av landet slik at alternativet til å fullføre videregående skole framstår som bedre. Eksempel på tilbudsideeffekter kan være at

studieretningsstrukturen i landsdelen er dårligere tilpasset det lokale næringsliv enn i resten av landet. I tillegg kan skolestrukturen og kommunikasjonsforholdene spille en rolle. I fylker med spredt bosetting bør nok relativt mange elever på hybel under skolegangen og det betyr at disse elevene står overfor høyere kostnader knyttet til gjennomføring av studieløpet enn andre.¹⁶ Vi har dessverre ikke informasjon om borteboerandelen i de ulike fylkene. Et fylke som Sogn og Fjordane vil trolig være forholdsvis likt Nord-Norge når det gjelder bosettingsmønster og kommunikasjonsforhold, men våre resultater viser imidlertid at selv om Sogn og Fjordane har høyest frafall i Sør-Norge, er det betydelig lavere enn i Nord-Norge.

5 KONKLUDERENDE MERKNADER

Videregående utdanning har i løpet av de siste 15-20 årene blitt en standard del av utdanningsløpet til ungdom. Over 95 prosent av et årskull starter nå på videregående opplæring. Det synes imidlertid å være en utfordring å bedre progresjonen til elevene. 2 år etter oppstart på videregående opplæring er det kun 72 prosent som har normal progresjon og er i gang med tredje klasse. Frafall og forsinkelse i utdanningsløpet kan skyldes rasjonelle valg av elevene og dermed ikke gi grunn til bekymring og politiske tiltak. Men det synes å være en allmenn oppfatning at manglende progresjon av dette omfang ikke er ønskelig. Det er vanlig å argumentere med at utdanning har en større samfunnsøkonomisk enn privatøkonomisk avkastning, at elevene har et for kortsiktig perspektiv når de gjør sine valg og at skift i studieretning som følge av feil valg ved oppstart av videregående opplæring øker de offentlige utgiftene.

I denne artikkelen har vi vist at ferdighetsnivået til elevene målt med karakternivå fra ungdomsskolen er den klart viktigste faktoren bak frafall. Vi estimerer at en bedring i gjennomsnittskarakteren med ett poeng (på skalaen fra 1 til 6) reduserer sannsynligheten for manglende progresjon med over 20 prosentpoeng. Det er en gjennomsnittseffekt og må derfor tolkes med forsiktighet for bestemte karakterer. Men estimatet er svært robust overfor inkludering av en rekke andre variable i modellen, blant annet faste skoleeffekter. Effekten av sosioøkonomiske variable avhenger sterkt av om det betinges på initialt ferdighetsnivå eller ikke. For eksempel finner vi, i motsetning til hva som

synes å være oppfatningen til mange, at gutter og ikke-vestlige innvandrere har bedre progresjon enn andre når vi betinger på karakternivået. Svakt grunnlag fra grunnskolen er derfor den viktigste grunnen til at for eksempel guttene framstår med særlig svak studieprogresjon. Videre finner vi at progresjonen er bedre for elever som har foreldre med utdanning utover grunnskolenivå, men denne effekten er lav når vi betinger på karakternivået. Det er til dels betydelig forskjell mellom studieretninger, og noen yrkesfaglige retninger har høyest grad av manglende progresjon. Nord-Norge peker seg også ut med dårligere progresjon enn Sør-Norge.

Disse resultatene viser at det er elevenes utvikling før de starter på videregående opplæring som i størst grad påvirker sannsynligheten for normal progresjon i videregående opplæring. Virkemidler for å redusere de sosiale ulikhetene i utdanningslengde ser ut til å ha størst potensiale hvis de settes inn før elevene er ferdig med den obligatoriske skolen.

REFERANSER:

- Andrews, M. og S. Bradley (1997): «Modelling the transition from school and the demand for training in the United Kingdom». *Economica* 64, 387-413.
- Becker, G. (1964): *Human Capital: A Theoretical Analysis of Special Reference to Education*. Columbia University Press, New York.
- Ben-Porath, Y. (1967): «The production of human capital and the life-cycle of earnings». *Journal of Political Economy* 75, 352-356.
- Black, D. A., T. G. Mckinnish og S. G. Sanders (2005): «Tight labor markets and the demand for education: Evidence from the coal boom and bust». *Industrial and Labor Relations Review* 59, 3-16.
- Bonesrønning, H. (2006): «Is mother's education equally important across the birth order?» Upublisert paper, Institutt for samfunnsøkonomi, NTNU
- Byrhagen, K. N., T. Falch og B. Strøm (2006): «Frafall i videregående opplæring: Betydningen av grunnskolekarakterer, studieretning og fylke». SØF-rapport nr. 08/06.
- Clark, D. (2002): «Participation in post-compulsory education in England: What explains the boom and bust?» Discussion Paper no. 24, Centre for the Economics of Education, London School of Economics

¹⁶ Finnut consult AS (2003) studerer frafall blant borteboende elever i videregående skole i Finnmark basert på spørreundersøkelse til skolene. De finner at frafallet er betydelig høyere blant borteboende enn blant hjemmeboende elever.

- Eckstein, Z. og K. I. Wolpin (1999): «Why youths drop out of high-school: The impact of preferences, opportunities and abilities». *Econometrica* 67, 1295-1339.
- Falch, T. og J. Rattsø (1999): «Local Public Choice of School Spending: Disaggregating the demand function for educational services». *Economics of Education Review* 18, 361-373.
- Finnut Consult AS (2003): «Frafall blant borteboende elever ved videregående skoler i Finnmark». Rapport, april 2003.
- Haraldsvik, M. (2003): «Inntaksprosedyrer for den videregående skole: Grad av valgfrihet». Upublisert notat, Institutt for samfunnsøkonomi, NTNU.
- Helland, H. og L. A. Støren (2004). «Videregående opplæring- progresjon, gjennomføring og tilgang til læreplasser». Skriftserie 26/2004 NIFU STEP.
- Hægeland, T. (2003): «Økonomisk avkastning av utdanning». / *Utdanning 2003-ressurser, rekruttering og resultater*. Statistiske analyser 60, Statistisk Sentralbyrå. s. 197-216.
- Hægeland, T., L. J. Kirkebøen, O. Raaum og K. G. Salvanes (2005): «Familiebakgrunn, skoleressurser og avgangskarakterer i norsk grunnskole». / *Utdanning 2003-ressurser, rekruttering og resultater*. Statistiske analyser 60, Statistisk Sentralbyrå. s. 34-52.
- Kunnskapsdepartementet (2006): «Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring». Rapport 30.august 2006 fra arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet.
- Maani, S.A. og G. Kalb (2007). «Childhood Economic Resources, Academic Performance, and the Choice to Leave School at Age Sixteen». *Economics of Education Review*, forthcoming.
- Markussen, E., B. Lødding, N. Sandberg og N. Vibe (2006). «Forskjell på folk- hva gjør skolen?» Rapport 3/2006 NIFU STEP.
- O'Donoghue, T. og M. Rabin (1999): «Doing it now or later». *American Economic Review* 89, 103-24.
- Oreopoulos, P. (2005): «Do dropouts drop out too soon? Wealth, health and happiness from compulsory schooling». Kommer i *Journal of Public Economics*.
- Rice, P. (1999): «The impact of local labour markets on investment in further education: Evidence from the England and Wales youth cohort studies». *Journal of Population Economics* 12, 287-312.
- Rouse, C. E. (2005): «The labor market consequences of an inadequate education». Mimeo, Princeton University.
- Woolridge, J. M. (2003): *Introductory Econometrics*. 2. edition, Thomson, South Western.

Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond

Fondet har i det vesentlige gitt støtte til dekning av trykkingsutgifter ved utgivelse av økonomiske forskningsavhandlinger samt til reise- og oppholdsutgifter ved aktiv deltagelse ved økonomisk faglige kongresser eller forskningsprosjekter. Dette vil fortsatt være hovedretningslinjen for fondets virksomhet.

Fondet kan også gi støtte til forskere som ønsker å utvide sine kunnskaper på et spesielt felt inne den økonomiske teori og av den grunn ønsker et kortvarig opphold ved en forskningsinstitusjon som har spesiell kompetanse innen dette felt.

Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond er et «siste utvei fond» på den måten at det er først når andre former for støtte ikke er tilgjengelig eller ikke er tilstrekkelig at støtte fra fondet kan bli aktuelt.

Skriftlig søknad sendes til
Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond
v/Karin Jahren - Postboks 4 Skøyen - 0212 OSLO

Veiledning for bidragsyttere

1. Økonomisk forum trykker artikler om aktuelle økonomfaglige emner, både av teoretisk og empirisk art. Temaet bør være av interesse for en bred leserkrets. Bidrag må ha en fremstillingsform som gjør innholdet tilgjengelig for økonomer uten spesialkompetanse på feltet.
2. Manuskripter deles inn i kategoriene artikkel, aktuell kommentar, debatt og bokanmeldelse. Bidrag i førstnevnte kategori sendes normalt til en ekstern fagkonsulent, i tillegg til vanlig redaksjonell behandling.
3. Manuskriptet sendes i elektronisk format til Samfunnsøkonomenes Forening, ved sekretariatet@samfunnsokonomene.no. Det kan også sendes direkte til en av redaktørene (se side 2). Det oppfordres til innsending av elektroniske manuskripter (fortrinnsvis i Word). Artikler bør ikke være lengre enn 20 A4-sider, dobbel linjeavstand, 12 pkt. skrift. Aktuelle kommentarer skal ikke overstige 12 sider av tilsvarende format. Debattinnlegg og bokanmeldelser bør normalt ikke være lengre enn 6 sider av samme format.
4. Artikler og aktuelle kommentarer skal ha en ingress på maks. 100 ord. Ingressen bør oppsummere artikkelens problemstilling og hovedkonklusjon.
5. Matematiske formler bør brukes i minst mulig grad. Unngå store, detaljerte tabeller.
6. Referanser skal ha samme form som i Norsk Økonomisk Tidsskrift. Veiledning for bidragsyttere for NØT, se www.samfunnsokonomene.no.

B-PostAbonnement

Retur: Samfunnsøkonomenes Forening
PB. 8872 Youngstorget
0028 OSLO

